

HUMANITAARISEN OIKEUDEN SÄÄNNÖKSET SODASSA

Yleisesikuntaeverstiluutnantti Esko Nieminen —
hovioikeuden auskultantti Tapio Löppönen

JOHDANTO

Kesäkuun 10. päivänä 1977 allekirjoittivat 101:n valtion tai vastaavan edustajat kaksi pöytäkirjaa Genevessä. Täten päättyi vuodesta 1974 jatkunut työ, jonka tuloksena olivat Genevessä vuonna 1949 laadittuihin neljään sopimukseen liittyvät lisäpöytäkirjat. Niiden aikaansaaminen oli vaatinut neljä vuosittain pidettyä, noin kahden kuukauden pituista istutokautta.

Lisäpöytäkirjat edustavat viimeisintä vaihetta inhimillisyyden taistelussa tarpeetonta raakuutta vastaan. Kehityskulku on ollut pitkä, mutta vasta viimeisen sadan vuoden aikana jossain määrin johdonmukainen. Tosin pyrkimys tarpeettomien kärsimysten välttämiseen on ollut melko jatkuva ja katkeamaton. Tarpeettomuuden kriteerit ovat kuitenkin usein ajaneet päättäjät tulkin-toihin, joissa sodan ehdottomat lait, tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus, ovat runnoneet humaanit menettelytavat jalkoihinsa.

Sota on politiikan äärikeino pyyteiden toteuttamiseksi. Äärikeinoon luonteen mukaisesti se sisältää ehdottomuuksia ja pelkistyksiä, joita ei kovin helposti haluta vesittää ja hämärtää. Jatkuvasti esiintykin käsityksiä, joiden mukaan sodassa ei voi olla sijaa inhimillisyydelle, koska sodan päämääränä on vastustajan alistaminen omaan tahtoon pakottamalla. Inhimillisyyys vain viivästäisi päämäärän saavuttamista.

On myös mielipiteitä, joiden mukaan inhimillisyyttä ei pitäisi hyväksyä sääntömuotoisena siksi, että se merkitsee automaattisesti sodan hyväksymistä erääksi politiikan toteuttamiskeinoksi. Tämän mielipidesuunnan edustajat löytävät läheltä ns. absoluuttipasifismia.

Sota sinänsä on kyllä kuulunut kiellettyjen keinojen listalle jo ensimmäisen maailmansodan päättymisestä lähtien.¹⁾ Sen olemusta ja oikeutusta on määriteltä sekä Kansainliiton että Yhdistyneiden Kansakuntien toimenpitein. Määrittely ei kuitenkaan ole voinut estää väkivaltaisuuksien puhkeamista aikajoin sekä kansakuntien välillä että niiden sisäisinä selkkauksina. Jo vuosikymmenen sitten oli toisen maailmansodan jälkeisten, sodaksi luokiteltavien selkkausten määrä noussut sadan korville²⁾.

Sodan olemassaolo on siis tunnustettu tosiasia aikanamme ja ilmeisesti vielä monien sukupolvien ajan. Yhä laajemmin alkaa myös olla hyväksytty se tosiasia, että täysin säännöstelemättömänä taisteluna se aiheuttaa vakavia haittoja molemmille puolille.³⁾ Realistit eivät siis näe ristiriitaa siinä, että samanaikaisesti kun sodankäynnin moraalinen oikeus yritetään ajaa yhä ahtaampiin rajoihin, ponnistellaan myös sen uhrien hyväksi humanitaarisin tavoittein.

1. SODAN INHIMILLISYYSPERIAATTEET JA NIIDEN TAUSTA

1.1. Humanitaaristen oikeuksien päämäärä ja kohdealue

Sotatilassa noudatettavien humanitaaristen oikeuksien alue yksilöityi Genevessä v 1947 allekirjoitetuissa sopimuksissa. Tosin jo v 1907 solmittu Haagin maasodankäynnin lakeja ja käytäntöä koskeva sopimus mainitsee varsin selvästi kaikki humanitaarisen oikeuden kohteet. Geneven sopimukset kuitenkin erittelevät kohdealueet tarkemmin ja antavat kullekin niistä oman säännöstönsä.

Humanitaarisen oikeuden päämääränä on sodan vaikutusten estäminen ja sen kohdealue voitaneen määritellä seuraavasti:

Humanitaarisen oikeuden säännöksiä sovelletaan sodassa sellaisiin henkilöihin, jotka ovat joutuneet tilanteeseen, jossa he eivät voi vaikuttaa sodankäyntiin sekä sellaisiin elottomiin kohteisiin, joihin kohdistetuilla toimilla ei voi olla sotilaallista merkitystä.

Geneven neljä sopimusta erittelevät määritelmän mukaisen henkilöstön. Siihen kuuluvat taistelujoukkojen haavoittuneet, sairaat ja haaksirikkoutuneet (I ja II sopimus), sotavangit (III sopimus) sekä siviilihenkilöt (IV sopimus).

1) Broms, s 496

2) Kende, s 1 ja 20

3) Wulff, s 13

Elottomien kohteiden, kuten alueiden ja rakennusten osalta säännökset ja kaantuvat useaan sopimukseen. Geneven sopimuksissa määrätään yksityiskohtaisesti vain kiellosta kohdistaa sotatoimia sairaaloita ja sairaankuljetusvälineitä kohtaan. Tosin niistä löytyy myös määräys, ettei kiinteää tai irtainta omaisuutta saa hävittää, ellei se ole sotilaallisen toiminnan kannalta välttämätöntä⁴⁾, kiello sijoittaa sotavankien säilytyspaikkoja alueille, mihin tulitus ulottuu⁵⁾ sekä perustamasta internoitujen siviilihenkilöiden sijoituspaikkoja sodan vaara-alueille⁶⁾. Yksityiskohtaisemmin ja laajemmin elottomia kohteita käsitellään kuitenkin lisäpöytäkirjoissa. Ensimmäisen lisäpöytäkirjan III luku määrittelee sotatoimilta suojatuiksi kohteiksi kulttuuriomaisuuden ja -rakennukset sekä uskonnon harjoittamiseen tarkoitetut paikat⁷⁾. Kieltäen siviiliväestön nälkiinnyttämisen elottomien kohteiden kiello ulotetaan edelleen koskemaan elinmahdollisuuksien säilyttämiseen ja jatkamiseen tarvittavat alueet ja paikat, kuten maanviljelysalueet ja vesialtaat tai -säiliöt.⁸⁾ Lähimmäs nykytekniikan suomien sodankäyntimahdollisuuksien rajoittamista lienee lisäpöytäkirjoissa päästy kiellossa, joka koskee ympäristösodankäyntiä ja vaarallisia voimia sisältävien laitosten, kuten patojen ja ydinvoimalaitosten suojaamisesta määrättäessä.⁹⁾

Erikseen voidaan vielä mainita määräys, joka koskee erityistä suojelua nauttivia paikkakuntia ja alueita. Tällaisia ovat puolustamattomat paikkakunnat ja demilitarisoidut alueet. Edellisiin kuuluvina on ehkä suomalaisessa käsitteistöössä ollut aiemmalta ajalta tunnettu ns. avoin kaupunki. Sekä demilitarisoidun alueen että puolustamattoman paikkakunnan on täytettävä seuraavat ehdot:

- a) kaikki taistelijat, liikuteltavat aseet tai muut liikuteltavat sotilasvarusteet täytyy olla evakuoitu,
- b) kiinteitä sotilaslaitteita tai -laitoksia ei saa käyttää vihollisuuksiin,
- c) viranomaiset ja väestö eivät saa osallistua mihinkään vihollisuuksiin ja
- d) mihinkään sotatoimia tukeviin toimenpiteisiin ei saa ryhtyä tai niitä jatkaa.

Puolustamattomat paikkakunnat ja demilitarisoidut alueet eroavat luonteeltaan siinä, että edellisiksi voidaan — yllä lueteltujen ehtojen ollessa täytetyt — yksipuolisesti julistaa, mutta jälkimmäisen muodostaminen edellyttää osapuolten välistä sopimusta.¹⁰⁾

4) G IV, art 53

5) G III, art 23

6) G IV, art 83

7) Lp I, art 53

8) Lp I, art 54

9) Lp I, art 55 ja 56

10) Lp I, art 59 ja 60

Kulttuurikohteiden suojelusta laadittiin Haagissa erillinen sopimus jo v 1954, sekä siihen liittyvä lisäpöytäkirja. Sopimuksessa kohteet eriteltiin yleisen sekä erikoissuojelun piiriin kuuluviksi. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat kohteet luetteloidaan sopimuksen mukaan kansainväliseen rekisteriin, mikä edellyttää niiden kulttuuriarvon yhteistä hyväksymistä. Kohteiden merkitsemiseksi sovittiin myös oma tunnuksensa. Suomi ei ole liittynyt sopimuksen allekirjoitajiin, mutta kulttuuriomaisuuden suojeluun on kuitenkin sitouduttu Geneven lisäpöytäkirjojen edellyttämässä laajuudessa. Monet muutkin tunnettuja kulttuurikohteita omistavat maat ovat jääneet Haagin kulttuurisopimusten ulkopuolelle, mm. Iso-Britannia ja Kreikka.

1.2. Inhimillisyy s Vanhan Testamentin säännöksissä

Hyvin useilla tutkijoilla on tapana viitata Raamattuun etsiessään inhimillisyyden juuria. Totta onkin, että kirja antaa monia esimerkkejä sodankäynnin luonteesta entisinä aikoina. Tosin ne kuvaavat lähinnä ehdottoman tuhon strategiaa, joka varsinkin Vanhan testamentin puolella näyttää varsin säännönmukaiselta. Tunnetuinta tekstiä lienee Joosuan kirja. Näyttää siltä, että tämä Mooseksen palvelija, jonka tehtäväksi Herra antoi israelilaisille luvatus maan valloituksen Jordanin ylityksestä lähtien, ei juuri sumeillut menettelytavoisaan. Niinpä Jerikossa, muurien sorruttua, ”He vihkivät miekalla tuhon omaksi kaiken, mitä kaupungissa oli, miehet ja naiset, nuoret ja vanhat, vieläpä härät, lampaat ja aasit”¹¹⁾. Tosin kulttuuriomaisuuden suojelusta annetaan saman valloituksen yhteydessä jo esimerkki, sillä ”kaupungin ja kaikki, mitä siinä oli, he polttivat tulella; ainoastaan hopean, kullan sekä vaski- ja rautakalut he panivat Herran huoneen aarteistoon”¹²⁾.

Sotavankien kohtalon Joosua oli myös ratkaissut käytännöllisesti. Niitä ei otettu. Esimerkiksi Ain kaupunki — jonka valtauksessa Joosua käytti suuruusuntaista väijytystä — menetti kaikki asukkaansa, kaikkiaan 12 000. Kunin-gas oli kylläkin tuotu vangittuna Joosuan eteen, mutta tämä ripusti hänet kylmästi köyden jatkoksi.¹³⁾

Raamatun ottaminen humanitaaristen oikeuksien tutkimisen lähtökohdaksi on varsin ymmärrettävää. Edellä olevat ovat vain esimerkkejä, mutta kirja esittelee sodankäyntiä koskevaa lainsäädäntöä paikoin varsin järjestelmällises-

11) Joos 6:21

12) Joos 6:24

13) Joos 8

tiken. Esimerkiksi Joosuan menettelytavat pohjaavat Mooseksen viimeiseen suureen puheeseen Mooabin maassa. Tässä puheessaan hän mainitsee mm. turvakaupunkien perustamisen, joita eräin varauksin voitaisiin pitää nykykielen avoimien kaupunkien vastineina. Mooseksen viidennen kirjan 20:s luku käsittelee kokonaisuudessaan sotalakeja. Niissä määrätään mm. rauhan tarjoamisesta ennen taistelua. Sotavangeista ei tässä luvussa puhuta, vaan ryöstösaaliista, johon kuuluivat naiset, lapset, karja ja muu omaisuus. Erikseen määrättiin Herran israelilaisille perintöosaksi antamista kaupungeista, joissa ei saanut jättää ainoatakaan henkeä eloon. Vankeja kuitenkin otettiin lähinnä hyötytarcoituksiin. Onpa seuraavassa luvussa määritelty tarkemminkin, millaisen hyödyn tuottamiseen tiettyä naisvankityyppiä — ja millaisin rajoituksin — sai käyttää. Nykyihmisen silmissä nämä säännökset kuitenkin saavat koomisen sävyn.

Sotajoukon välttämättömyys saada käyttöönsä voitetun asujaimiston ja alueen tarjoama hyöty näyttää säännönmukaisesti olleen raamatun aikaisten rajoitusten motiivi. Esimerkiksi piiritystilassa oli varsin luonnollista, että alueen oli tarjottava piirittäville joukolle elatus. Mooseksen sotalaeista löytyykin nimenomainen kielto hedelmäpuiden hävittämisestä.¹⁴⁾

Edelläolevasta voitaneen vetää johtopäätös, että uskonsotien häikäilemättömät menettelytavat olivat suoranainen seuraus Pyhän kirjan antamista ohjeista. Kristikuntaa ei tässä voi osoittaa sormella erityiseksi syntipukiksi, sillä muslimimaailman lait olivat yhtä julmia. Kuinka olisi muuten voinut ollakaan, versovathan Koraanin opit samasta alkuperästä kuin Raamatun. Voidaan jopa sanoa, että muslimimaailmassa uskontopohjaisen perimätiedon historiallinen todistettavuus on paremmin säilynyt kuin kristikunnassa, sillä monet rangais- tusmuodot on säilytetty ennallaan omaan aikaamme saakka. Viitattakoon vain keväällä 1980 kohua herättäneeseen elokuvaan saudiprinsessan ja tämän rakastajan surmaamisesta.

1.3 Inhimillisyyden tienviitat

Sotien uskonnollinen motivaatio on siis Vanhan Testamentin aikoihin pitänyt yllä menettelytapojen melko ehdotonta suvaitsemattomuutta. Niinpä niistä otetut inhimillisyyden tienviitakin näyttävät lähinnä pelottavilta toteemeilta, joiden ilme lievenee vain sotajoukon omia tarpeita ymmärtäväksi. Toisuskoi- selle ei armon aurinko paistanut. Lähempänä nykyaikaista inhimillisyytäsi- tystä olevien periaatteiden löytämiseksi onkin lähdeittävä etsimään todisteita vi- rallisemman historian piiristä.

14) Moos V 20:21

Tällöinkin varhaisimman ajan humanisuus on ilmeisesti johtunut molemminpuolisesta tarpeesta. Kiellot myrkyttää lähteitä ja tuhota metsää ovat juuri tällaisen tarpeen sanelemia. Vähitellen alkoi kuitenkin ilmestyä myös määräyksiä, jotka suoranaisemmin kuuluvat humanitaarisen oikeuden alueelle. Egyptistä on löydetty tietoja noin 1400-luvulta eKr, jotka koskevat sotavankien käsittelyä ja rajoja. Intialainen Manu-laki 500-luvulta eKr taas kieltää myrkytettyjen aseiden käytön, koska sitä pidettiin äärimmäisen epäinhimillisenä.¹⁵⁾

Samalta ajalta löytyy toinen merkittävä inhimillisyyden virstanpylväs. Persian kuningas Kyyros antoi nimittäin v 538 eKr käskykirjeen, jossa määritteli menettelytavat alistettujen babylonialaisten suhteen. Siinä hän kielsi voitettujen omaisuuden hävittämisen ja näiden ruumiillisen vahingoittamisen. Vielä poikkeuksellisemmalla vaikuttaa kuitenkin hänen uskonnonvapauden julistuksensa. ”Jokaisella täytyy olla vapaus valita omat jumalansa”,¹⁶⁾ on ilmaisu, joka tuon ajan uskonsotien suvaitsemattomassa ilmapiirissä saa harvinaisen kauaskantoisen merkityksen. Sen vaikutus on varmaankin ollut valloittajiin paljon suurempi kuin konkreettisempien kiellon kohteiden luetteleminen.

Uskontojen voimakkaasta vaikutuksesta sodan inhimillisyydsperiaatteisiin ei yleisessä historiankirjoituksessakaan päästä irti varhaisempina aikoina. Sarsaanit, 600-luvun arabisoturit, perustivat määräyksensä Koraaniin. Heidän varsin ritarillisiin menettelytapoihinsa kuului mm. paloaseen käyttämistä koskeva kieltö. (Tämän päivän neuvotteluissahan palo- tai nykyaikaisemmalla nimellä polttoase on jo vuosia kuulunut epäinhimilliseksi luokiteltuihin aseisiin, mutta sopimukseen niiden kieltämisestä ei ole päästy.) Katolinen kirkko antoi 900-luvulla kirkkojen, pappien, pyhiinvaeltajien, naisten ja talonpoikien sota-toimilta suojelemista koskevia sääntöjä. Elnan kirkolliskokous taas kielsi ”viikonloppusodat” v 1027. Samalta vuosisadalta löytyy myös Punaisen Ristin varhainen edeltäjä, Johanniittaritarikunta, jonka tärkein tehtävä oli valmistautua auttamaan sairaita ja haavoittuneita.¹⁷⁾

Keskiajalla siviilihenkilöt kokivat sodissa monet riskit. Vaikkakin kirkko kielsi orjuuttamasta toisia kristityitä ja vaikka sekä kirkko että ritarilaitos kielsivät tappamasta tai kohtelemasta naista huonosti, puuttuivat kansainväliset säädökset miltei tyystin. Kun taistelijat vielä olivat usein kurittomia, tilanne johti monesti suoranaisiin hyökkäyksiin siviilejä ja heidän omaisuuttaan vastaan. Toisaalta on kuitenkin hyvä muistaa, että keskiajan sodat poikkesivat olemukseltaan melko perusteellisesti nykyisistä. Jo pelkästään soturin tunnistaminen tuotti suuria vaikeuksia, sillä uniformua ei sen nykyisessä merkityk-

15) Wulff, s 13

16) de Mulinen, esitelmä

17) Wulff, s 14

sessä tunnettu. Lisäksi linnanherrat usein käyttivät alaisiaan maaorjia sotureinaan. Eläkkeeseen läpi sotaretken heidän täytyi useimmiten itse hankkia sekä elantonsa että yösjänsä. Tällaisten hankintojen esteleminen tiesi siviilille yleensä kolkkoa kohtelua.¹⁸⁾

Renesanssi muutti sodankäynnin luonnetta melko perusteellisesti. Ammattiarmeijat ilmestyivät kuvaan. Ensimmäistä kertaa voitiin selvästi erottaa siviili sotilasta. Näihin aikoihin astui esiin myös hollantilainen juristi Hugo Grotius, joka pian saavutti suurta kannatusta filosofiallaan sodasta teoksessa *De Jure Belli ac Pacis*. Hän kehitti eräänlaisen äärimmäisnäkemyksen, jonka ydinajatuksena oli, että sota oli vain sotilaiden asia. Niinpä oli sekä kristillisyyden, moraalin että valtioiden itsensä edun mukaista, että siviiliväestöä suojeltaisiin niin kauan kuin mahdollista sen seurauksilta.

Grotiuksen filosofian menestys perustui siihen tosiasiaan, että menestys sodassa perustui kokonaisuudessaan siihen, kuinka täydellisesti vihollisen sotajoukot kyettiin nujertamaan. Mitään voitettavaa ei olisi ollut siviilien kimpuun käymisestä. Alueelliset tavoitteetkin olivat yleensä varsin rajoitettuja ja niistä oli paljon suurempi hyöty, jos ne saatiin siirtymään omiin käsiin toimivina kuin raunioina. Uusien sodankäyntimenetelmien saadessa tässä muodossa alkunsa 16:nnessä vuosisadalla niistä oli tullut tapaoikeutta 200 vuotta myöhemmin.¹⁹⁾

Uusien asekeksintöjen muuttaessa viime vuosisadan loppupuolelta alkaen sodan luonnetta jälleen siten, ettei enää ollut mahdollista täydellisesti välttää siviilituhoja, alkoi Grotiuksen filosofia näyttää vanhentuneelta. Ennen häviämistään sen seurauksena oli kuitenkin ehtinyt saada alkunsa merkittävä humanitaarisen oikeuden tekijä. Tutkiessaan taistelukenttää Solferinossa v. 1859 oli nimittäin Henry Dunant saanut elämäntehtäväkseen muodostuneen ajatuksen puolueettoman elimen perustamisesta huolehtimaan taistelun uhreista. Voitaneen olettaa, että ellei em. tapaa siviilien koskemattomuudesta olisi ollut olemassa, hänellä tuskin olisi ollut mahdollisuutta tunkeutua taistelun jälkeiselle veriselle alueelle. Näin sai alkunsa Punainen Risti, tämän päivän huomattavin humanitaaristen periaatteiden toteuttaja sodassa ja niiden merkittävin edistäjä rauhan aikana.²⁰⁾

18) Hughes-Morgan, s 6

19) sama

20) Nieminen, s 422—423

1.4. Säännöksien kansainvälistyminen

Vaikka historian selailu asettaakin käytettäväksemme runsasti todistusaineistoa humaaneista tavoista kaukaa ennen Kristuksen syntymää, niitä ei kuitenkaan voi pitää sellaisina, että voitaisiin katsoa niiden vähitellen ja johdonmukaisesti muodostaneen yhä peittävämmän säännöstön. Useimmiten säännökset olivat voittajien laatimia ja näin ollen sellaisia, jotka voidaan tulkita lähinnä armon osoituksiksi tai voittajan omantunnon rauhoittajiksi. Useamman valtion noudattamaa yhdenmukaisuutta niistä tapasi vain sattumalta.

Ensimmäiset merkit kansainvälisyyteen pyrkimisestä löytyvät jälleen kirkon piiristä. Kansainvälisen oikeuden edelläkävijöinä voitaneen pitää kirkkoisä Augustinusta ja lähes vuosituhat myöhemmin Tuomas Akvinolaista. Molemmat esittivät näkemyksensä siitä, millainen oli oikeudenmukainen ja millainen epäoikeudenmukainen sota. Näiden ajatusten seurauksena ryhdyttiin toimenpiteisiin sotavankien aseman parantamiseksi, mm katolinen-kirkko kielsi näiden myymisen orjiksi, kuitenkin sillä edellytyksellä, että sotavanki oli kristitty.

Merisotaa koskevia kansainvälisiä säännöksiä ilmestyi ensimmäisen kerran kokoelmassa *Donsolato del Mare*. Se syntyi Barcelonassa v 1370 ja vaikutti merkittävästi sodankäyntiin useiden satojen vuosien aikana lähinnä Välimerellä.²¹⁾

Kansainvälisen oikeuden perustajana pidetään kuitenkin edellä mainittua Hugo Grotiusta. Hänen pääteoksensa, v 1625 ilmestynyt ”Sodan ja rauhan oikeudesta”, jonka filosofian soveltamista sodankäyntiin edellä selviteltiin, muodosti kokonaisuudessaan perustan, jolle myöhemmät kansainväliset säännökset alkuperäismuodoissaan rakennettiin. Grotiuksen filosofian perusta on hänen jakonsa ikuiseen luonnonoikeuteen (*jus naturale*) ja sitä täydentävään muuttuvaan oikeuteen (*jus voluntarium*). Jälkimmäinen jakaantuu vielä jumallaiseen (*jus divinum*) ja yhteiskunnan säätämään oikeuteen. Luonnonoikeus on vallinnut kaikkialla alkuperäisissä luonnon olosuhteissa ja muodostanut perustan yhteiskunnan säätämälle oikeudelle. Tälle perustalle Grotius rakensi sovellutusesityksensä, joihin kuului mm. sellaisia kuin sotavankien käsittely, terrorihyökkäysten kieltäminen, ryöstäminen ja kiello käyttää kollektiivirangaistuksia. Grotius loi myös perustan merioikeuden kehitykselle teoksessaan ”Vapaa meri”.²²⁾

Humanitaarisen oikeuden filosofia oli siis jo olemassa varsin käyttökelpoisena säädöspohjana 17:nneltä vuosisadalta alkaen. Se ei kuitenkaan vielä pit-

21) Wulff, s 14

22) Wulff, s 15

kään aikaan merkinnyt varsinaisiin kansainvälisiin sopimuksiin pääsemistä. Sodan päämäärille tarpeeton epäinhimillisuus alettiin kuitenkin omaksua em periaatteita yhä laajemmin tunnustamalla. Sopimuksettomasta tilasta huolimatta valtiot alkoivat noudattaa tiettyjä menettelytapoja. Syntyi tapaoikeus.

Siirryttäessä 1800-luvulle sodankäynti muutti luonnettaan monien uusien vaikuttajien myötä. Asevelvollisuusarmeijoiden ilmestyminen sotänäyttämölle alkoi hämärtää siviilien ja sotilaiden välistä rajaa. Tällä kehityspiirteellä, joka alkoi jo Ranskan vallankumouksesta, oli jo huomattava edellä mainittua taistelulentän tapaoikeutta hävittävä vaikutus, jonka mukaan siviileitä ei saanut vahingoittaa. Vielä merkittävämmäksi tapaoikeuden sääntöjen muuttajaksi osoittautui kuitenkin asetekniikan kehitys, jonka vauhti alkoi kiihtyä vuosisadan loppua kohti yhä vaikeammin hallittavaksi.

Tosin asetekniikan kehitykseen aiheuttamiin harmeihin oli jo 1100-luvulla kiinnitetty huomiota. Silloin oli otettu käyttöön heittoaseet piiritettyjä kaupunkia ja linnoituksia vastaan. Paavi Innocentius III esitti viimein heittoaseen kieltämisen v 1215. Ehdotus kaatui kuitenkin näkemykseen ko. aseiden sotilaallisesta välttämättömyydestä.²³⁾

Niinpä tarvittiinkin aikaa aina 1800-luvun puoliväliin, ennen kuin oli kypsynyt käsitys siitä, että mullistuksen aiheuttaneet ja kiihtyvässä tahdissa ilmestyvät asetekniikan edistysaskeleet eivät enää suoneet riittävää suojaa pelkkien tapaoikeussäännösten muodossa. Ei voitu myöskään enää nojautua sellaisiin säännöksiin, jotka oli saatu aikaan satunnaisesti ja perustuiivat sillä hetkellä konfliktissa olevien osapuolien vastavuoroisuuteen, ja kestivät voimassa vain niin kauan kuin konflikti oli olemassa. Tässä tilanteessa ilmestyi Lombardian tasangoille Henry Dunant, joka perusti Punaisen Ristin ja antoi sysäyksen sellaisten humanitaaristen oikeussäännösten syntymiselle, jotka sitovat valtiota jatkuvasti ja kaikissa olosuhteissa ja ovat yleismaailmallisia.²⁴⁾

1.5. Säännösten täsmentyminen

Henry Dunant perusti neljän geneveläistoverinsa kanssa kansainvälisen haavoittuneiden avustuskomitean. Tästä sai alkunsa Punaisen Ristin kansainvälinen komitea. Avustuskomitea sai v 1864 Sveitsin hallituksen taivutetuksi järjestämään konferenssin, johon otti osaa 12 valtiota. Konferenssin seurauksena allekirjoitettiin samana vuonna ”sopimus maasodassa haavoittuneiden ti-

23) Wulff, s 14

24) Origin and Development . . . , s 3

lan parantamiseksi". Tässä sopimuksessa määrättiin myös Punaisen Ristin tunnuksen käyttöönotto.²⁵⁾

Ensimmäinen sodankäyntivälineitä koskeva sopimus saatiin aikaan samoihin aikoihin. Yhdysvallat ja Venäjä olivat yhdessä aloitteentekijöinä konferenssissa, joka johti v 1868 Pietarin julistuksen syntymiseen, jossa kiellettiin 400 grammaa kevyempien räjähtävien luotien käyttö. Välinerajoituksia koskevalla alueella seurasi sitten v 1899 sopimus dum-dum luotien käyttökiellosta, joka on edelleen voimassa sekä v 1925 ns. Geneven pöytäkirja, joka kieltää kaasujen ja bakteriologisten aseiden käytön. Viimemainitusta on huomattava, että pöytäkirjassa ei mainita ko. välineiden valmistus-, kokeilu- ja varastointikiellosta ja se koskee vain sotaa. Täten kyynelkaasujen käyttö on sen perusteella mahdollista esimerkiksi mellakantorjunnassa. Viimeisenä edistysaskeleena sodankäyntivälineiden rajoituksia koskevissa sopimuksissa on v:n 1971 YK:n yleiskokouksessa hyväksytty sopimus biologisten aseiden valmistus-, varastointi- ja kokeilukiellosta.²⁶⁾

Vaikka Pietarin julistus onkin tullut tunnetuksi ennen kaikkea aserajoitus-sopimuksena, se on merkittävä asiakirja myös siinä esitettyjen sodankäynnin yleisperiaatteiden vuoksi. Perustavaa laatua oleva humanitaarinen periaate, joka on ollut määrävänä myöhemmissä sopimuksissa, on sanonta, jonka mukaan "ainoa laillinen päämäärä, jonka valtiot ovat oikeutetut asettamaan itselleen sodan aikana, on vihollisen sotavoimien heikentäminen ja tämän päämäärän saavuttamiseksi riittää suurimman mahdollisen sotilasmäärän saattaminen taistelukelvottomaksi (hors de combat)²⁷⁾. Tämän periaatteen muotoiluun lienee vaikuttanut varsinkin presidentti Lincolnin v 1863 antamat "ohjeet Yhdysvaltojen armeijan johtamista varten kentällä". Tästä asiakirjasta, joka tunnetaan paremmin nimellä "Lieber Code" ja on viralliselta merkinnältään "yleiskäskey 100" (General Order 100 of 1863), on sen yksityiskohtaisuuden vuoksi tullut ensimmäinen nykyaikaisen kansainvälisen oikeuden käsikirja. Sillä on ollut huomattava vaikutus myöhempiä sopimuksia luonnosteltaessa.²⁸⁾

Lieber Code oli näin ollen vaikuttamassa myös v:n 1899 Haagin sopimukseen. Sen määräykset osoittautuivat kuitenkin riittämättömiksi, joutuessaan koetukselle buurisodassa ja Venäjän—Japanin sodassa v 1904—05. Siksi Haagiin kokoontui jälleen konferenssi v 1907. Sen tehtäväksi oli annettu laatia maa- ja merisotaa koskevat säännöt. Tuloksena ilmestyi kaikkiaan 13 sopimusta, joista neljäs, maasodankäynnin tapoja ja lakeja koskeva, oli tärkein. Sitä

25) International Red Cross Handbook, s 7—8

26) Wulff, s 39

27) Wulff, s 46

28) Rogers

pidetään nykyisin tapaoikeutena. Kaikkien on noudatettava sitä riippumatta siitä, ovatko liittyneet siihen virallisesti vai eivät.

Haagin IV sopimuksen laatijat olivat kaukonäköisiä oivaltaessaan, että sodankäynnin kehittyminen ilmeisesti tekee vanhenevat sopimukset tehottomammiksi. Niinpä siihen on johdannossa sisälletty periaate, joka takaa tietyn minimisuojaan sellaisissa tapauksissa, joita ei ole osattu ottaa huomioon sopimustekstissä. Tämä nk Martensin klausuuli kuuluu:

Siksi kunnes täydellisempi sodan lakien kokoelma on laadittu, korkeat sopimuspuolet pitävät sopivana hyväksyä, että tapauksissa, joita ne eivät ole sisällyttäneet sopimukseen, väestöt ja sotaikäyvät ovat niiden kansallisten periaatteiden suojan ja valtiuden alaisia, jotka ovat tulleet tavanomaisiksi, ihmisyyden käskyiksi ja oikeudentunnon vaatimusten mukaisiksi sivistyskansojen keskuudessa.²⁹⁾

Klausuuli määrää siten, että inhimillisyyden lakeja on noudatettava sodankäynnissä. Sopimusteksti määrää myös, että sotaa käyville ei ole rajatonta vapautta valittaessa välineitä vihollisen vahingoittamiseksi. Erikseen mainitaan aseita, jotka ovat omiaan aiheuttamaan tarpeetonta kärsimystä (artiklat 22, 23 ja 25).³⁰⁾ Muissa Haagin sopimuksissa annetaan mm. säännöksiä vihollisuuksien aloittamisesta, puolueettomien valtioiden oikeuksista maa- ja merisodassa, kauppa-alusten muuttamisesta sotalaivoiksi, merivoimien suorittamista pommituksista sekä määrätyn tyyppisten miinojen laskemisesta.³¹⁾

Solmitut sopimukset rajoittivatkin selvästi ensimmäisessä maailmansodassa sodankävijöiden valitsemia keinoja. Rikkomuksia kuitenkin tapahtui. Maailmansotien väliaikana sopimuksia yritettiin parantaa. V:n 1925 sopimuksen lisäksi Genevessä laadittiin v 1929 uusi sopimus haavoittuneiden ja sairaiden kohtelusta maasodassa ja sopimus sotavankien kohtelusta.

1.6. T o i s e n m a a i l m a n s o d a n v a i k u t u k s e t

Toiseen maailmansotaan mennessä tekninen kehitys oli jälleen kulkenut jättiharpauksin karkuun oikeussäännöksiltä. Näin oli varsinkin ilmasotaa ajatellen. Tosin jo eräs Haagin sopimuksista kielsi räjähdyspanosten heittelyn ilmapalloista, mutta tämän sopimuksen sitovuutta ei ollut koskaan hyväksytty. Täten ei sodan aikana ollut mitään säännöstä esimerkiksi massapommitusten rajoittamiseksi.

29) SOU, s 38

30) kts esim International Red Cross Handbook, s 14

31) Ibid

Voitiin myös todeta paljon sopimusten rikkomisia. Samoin osoittautui, että toivottomaan tilanteeseen joutuminen johtaa helposti kiellettyjen keinojen käyttämiseen. Perusteluina käytettiin usein sotilaallista välttämättömyyttä tai esimiehen käskyä.³²⁾

Toisen maailmansodan kokemukset johdattivat sotaa koskevien säännösten laatimisen uusille linjoille. Kansainvälisen oikeuden kannalta tärkeiksi muodostuivat Nürnbergin ja Tokion oikeudenkäynnit. Tuomioistuimet ottivat työnsä perustaksi ns. Nürnbergin periaatteet, joihin kuului kolme erilaista rikosta, nimittäin rikokset rauhaa vastaan, sotarikokset ja rikos ihmisyyttä vastaan.³³⁾ Lisäksi tuomioistuinten lähtökohtiin kuului kaksi tärkeätä periaatetta: a) niin yksityiset kansalaiset kuin valtiotkin ovat velvollisia mukautumaan sodankäynnin säännöksiin ja b) Ylempää annetut määräykset eivät kelpaa puolusteluiksi vaan korkeintaan lieventävät rangaistusta. YK:n yleiskokous vahvisti nämä periaatteet vuoden 1946 lopussa.³⁴⁾

Oikeudenkäyntien selvitettyä maailmansodan aikana sattuneet rikkomukset, heräsi yleinen kiinnostus ns. Geneven sopimuksia kohtaan. Tällöin kutsuttiin koolle kansainvälinen konferenssi, joka sai tehtäväkseen muokata uudelleen v:n 1929 sopimuksen.³⁵⁾ Yksimielisyyteen päästiinkin v 1949 ja tuloksena oli neljä sopimusta, jotka sisälsivät selvästi aikaisempaa parempia säännöksiä sekä maan- että merisodassa haavoittuneiden, sairaiden tai vangiksi joutuneiden suojelusta. Yksimielisyyteen päästiin myös vastarintaliikkeiden jäsenten paremmasta kohtelemisesta. Miehitettyjen alueiden siviiliväestölle saatiin myös uutena asiana säädetyksi suojelemisen säännöstö.

Geneven uudet sopimukset edustivat uudentyypistä näkemystä humanitaarisesta oikeudesta. Kun aikaisemmin oli ensi sijassa keskitytty määrittelemään sodankävijöiden yleisiä oikeuksia sodan aikana ja valtioiden oikeutta valita sodankäyntikeinot, siirryttiin sopimusten valmisteluissa tarkastelemaan ensi sijassa yksilön suojelua aseellisten selkkausten aikana. Sopimuksissa keski-tyttiin varsinaisen taistelutoiminnan ulkopuolelle joutuneiden asevoimien jäsenten ja siviilihenkilöiden aseman turvaamiseen. Soveltamisalasta on huomattava, että niitä sovelletaan sellaisissa aseellisissa selkkauksissa, joiden osapuolista vähintään kaksi kuuluu sopimusten allekirjoittajiin, vaikka kaikki osapuolet eivät olisikaan liittyneet sopimuksiin. Erään säännöksen osalta sovellutus

32) Broms, s 519

33) Pedersson, s 99

34) Rogers

35) Wulff, s 20

koskee myös valtion sisäisiä selkkauksia erikseen lueteltujen humanitaaristen periaatteiden osalta.³⁶⁾

Geneven sopimusten soveltamisala on siis parempi kuin Haagin sopimusten, jos kohta Nürnbergin oikeudenkäynnin tulkinta katsoi viimemainittujenkin sitoneen myös niitä maailmansodan osapuolia, jotka eivät olleet liittyneet sopimusten osapuoliksi.³⁷⁾

Sotaa koskevat humanitaaristen oikeuksien säännökset käsittävät siis kaksi erityyppistä ryhmää: sodankäyntiä koskevat v:n 1907 Haagin sopimukset ja tiettyjen ryhmien suojelemista koskevat v:n 1949 Geneven sopimukset. Jotta viimemainitut säilyisivät mahdollisimman puhtaasti yksilön humanitaarista suojaa edistävinä, on ollut vastustusta taistelutoimintaa ja -välineitä koskevien sääntöjen liittämiseksi näihin sopimuksiin. Tällainen tulkinta ei ole kuitenkaan saavuttanut yksimielistä hyväksymistä. Niinpä sääntöryhmät on jälleen osittain yhdistetty v:n 1977 Geneven lisäpöytäkirjoissa.

1.7. Sopimus- ja tapaoikeus

Kansainvälistä oikeutta, joka ilmenee konventioina ja sopimuksina, on totuttu nimittämään sopimusoikeudeksi. Sen velvoittavuuden heikentäjänä on, ettei toistaiseksi ole pystytty luomaan kansainvälistä rikostuomioistuunta, jonka käsiteltäviksi sodan aikana tehdyt rikkomukset voitaisiin saattaa. Tällaisen pysyvän rikostuomioistuimen etuna voitaisiin pitää sitä, että sääntöjen kunnioitus tulisi ilmeisesti lisääntymään ja samalla voitaisiin olettaa tehtyjen rikosten tulevan puolueettomammin käsitetyiksi kuin turvautumalla sodan voittajavaltioiden järjestämiin tilapäisiin tuomioistuimiin. Asiaa koskeva esitys on ollut esillä YK:ssa ja sen käsittelyä on tarkoitus jatkaa.³⁸⁾

Huolimatta siitä, mitä edellä on todettu tapaoikeuden heikkouksista ja häviämismahdollisuuksista, sillä on todettava olevan huomattava vaikutus kansainvälisessä oikeudessa. Tämä vaikutus selittyy juuri kansainvälisen tuomiovallan heikkouden perusteella. Akuutin ja tehokkaan rankaisuprosessin puuttuessa tulee kauan ja yleisesti tunnetuista periaatteista tärkeitä. Samalla lähestyttäneen Grotiuksen filosofian mukaista luonnonoikeutta, joka on ihmisten luoman oikeussäännöstön perusta.

36) ns. minikonventio eli 3 artikla, joka on samansisältöinen kaikissa neljässä sopimuksessa, ks. Liite 1.

37) Broms, s 520

38) Broms, s 523

Useat tapaoikeuden periaatteet — vaikka niitä ei sellaisina kirjata sopimusten säännöksiin — tulevat sopimusteksteissä esille sovellutuksina. Niinpä esimerkiksi ns diskriminoinnin periaate on ilmaistu siten, että hyökkäyskohde on määriteltävä sellaisella tarkkuudella, ettei siviilihenkilöille ja -omaisuudelle aiheuteta tarpeetonta vahinkoa. Tämän periaatteen mukanaolo voidaan todeta sekä Pietarin julistuksessa että v:n 1907 Haagin sopimuksissa. Eräs parhaista diskriminointiperiaatteen lainopillisista ilmaisuista on YK:n päätöslauselma n:o 2444 v:lta 1969.

Suhteellisuusperiaate tarkoittaa sitä, että sotilaallisiin kohteisiin tehdyn hyökkäyksen yhteydessä täytyy siviilihenkilöille ja -omaisuudelle erehdyksessä aiheutettujen vahinkojen olla kohtuullisessa suhteessa hyökkäyksen sotilaalliseen merkitykseen. Tämän tapaoikeuden ilmaiseminen on onnistunut selvästi-muotoiltuna vasta Geneven I lisäpöytäkirjassa.³⁹⁾

1.8. Geneven lisäpöytäkirjat

Geneven neljän sopimuksen aikaansaaminen v 1949 oli tärkeä ja tarpeellinen askel. Uuden siviilihenkilöiden suojaamissopimuksen lisäksi niissä uudistettiin aiempien sopimusten tekstit. Kuluneet kolme vuosikymmentä ovat monesti ehtineet todistaa sopimusten käytännön merkityksen. Vuoteen 1965 mennessä oli kuitenkin tullut jo esille niin vakavia puutteita sopimusten sisällössä, että Punaisen Ristin kansainvälinen komitea aloitti valmistelut niiden korjaamiseksi. Korostettakoon, että alun perinkään ei ollut tarkoitus Geneven sopimusten kirjoittaminen uudelleen, vaan niiden kehittäminen ja täydentäminen. Täten sopimukseen ei koskettu, vaan uudistamistyön tulokset koottiin kahteen lisäpöytäkirjaan. Uudet säännökset eivät siis syrjäytä Geneven sopimuksia, kuten seuraavasta käy ilmi.

Geneven IV sopimus takaa tietyn suojan siviiliväestölle, mutta säännökset koskettavat pääsääntöisesti henkilöitä, jotka ovat vihollisen vallassa. Vain ko. sopimuksen toinen osa mainitsee joitakin rajoituksia taistelun aiheuttamille tuhoille. Siksi pidettiin tärkeänä yleisten suojamääräysten kehittämistä. Ei nähty riittäväksi ajatella vain suoranaisesti henkilöitä, vaan myös heidän elinolosuhteitaan. Siksi lisäpöytäkirjoissa kielletään elintärkeiden tekijöiden, kuten sardon ja elintarpeiden hävittäminen sekä vaarallisia voimia sisältävien laitosten pitäminen hyökkäyskohteina, kuten patojen, ydinvoimalaitosten jne. (Lp I, art 54—56)

39) Wulff, s 22

Huomio oli kiinnittynyt myös sodankäyntitapojen kehittymiseen. Sissisodankäynti nähtiin ongelmalliseksi humanisuussääntöjen suhteen. Diplomaattikonferenssi lähti periaatteesta, että taistelijoiden kesken täytyy vallita tietyn kunniallisuuden, joka takaisi säännösten noudattamisen siviiliväestöä suojelevasti. Minimisoija haluttiin taata sisseille jo aiemmin mainitussa Geneven sopimusten kolmannessa artiklassa (liite 1). Lisäpöytäkirjoissa suojaa on pyritty selvittämään mm taistelijan tunnusmerkistötekijöillä, joihin kuuluu esimerkiksi aseiden kantaminen avoimesti. (Lp I, art 43)

Siviiliväestön suojaa laajennettiin lisäpöytäkirjoissa käsittämään myös väestönsuojelu ja uskonnollisiin palveluihin liittyvä henkilöstö. Lääkintötoimen alueella huomattavin tarve oli ajanmukaistaa määräykset kiireellisten kuljetusten osalta. Näin ollen kehitettiin erityisesti lääkintälentokoneita koskevia määräyksiä. (Lp I, art 24—30)

Laajin lisäpöytäkirjojen aluevaltaus tapahtui kuitenkin niiden konfliktien alueella, jotka voidaan luokitella kansainvälistä luonnetta vailla oleviksi aseelliseksi selkkauksiksi. Eri puolilla maailmaa tapahtuneet tämän tyyppin selkkaukset olivat osoittaneet em. Geneven sopimusten yhteisen kolmannen artiklan riittämättömäksi. Siinä ei annettu mitään säännöksiä vankien kohtelemisesta, lääkintäpalvelujen immuniteetista, Punaisen Ristin tunnuksista tai siviiliväestön kohdistettavista suojelutoimista.⁴⁰⁾ Nämä tarkennukset tehtiin laatimalla mainittuja selkkauksia koskevaksi oma, toinen lisäpöytäkirja.

Vuoden 1949 sopimukset sisälsivät myös yhteisen kahdeksannen artiklan, jonka mukaan suojelijavaltiot valvoisivat yhteistyön nojalla sopimusten noudattamista. Tällaisesta toiminnasta oli saatu hyviä kokemuksia toisen maailmansodan aikana. Geneven sopimusten jälkeen voitiin kuitenkin havaita, että suojelijavaltioita ei juuri ollut käytetty. Ennen lisäpöytäkirjojen laatimista niitä oli nimitetty vain kolmeen selkkaukseen.⁴¹⁾

Tilanne aiheutti asian tekstitykseen huomattavan muutoksen I lisäpöytäkirjassa. Sen viidennessä artiklassa velvollisuus suojelijavaltion nimeämiseen tehdään paljon sitovammaksi kuin Geneven sopimuksissa. Artiklassa on myös määritelty velvoitteet, joilla täsmennetään suojelijavaltion tai sen sijaisen nimeämisperiaatteet sellaisissa tapauksissa, jolloin osapuolien yhteisesti hyväksymää valtiota on vaikeata löytää. Parannuksella uskotaan päästävän sopimusten noudattamisen valvonnassa suurempaan säännönmukaisuuteen.

40) Origin and . . . , s 9

41) Broms, s 521

2. HUMANITAARISESTA OIKEUDESTA SUOMEN RIKOSOIKEUSSÄÄNNÖSTEN VALOSSA

Humanitaarisen oikeuden säännökset ovat — kuten kaikki kansainvälisen oikeuden säännökset — monessa suhteessa erilaisia kuin mitä oikeussäännöksillä tavallisesti tarkoitetaan. Jo niiden synty tapa on erilainen. Ne eivät ole syntyneet minkään parlamentin tai vastaavan työn tuloksena. Kansainvälisen oikeuden sektorilla ei ole olemassa mitään sellaista globaalista auktoriteettia, joka voisi suvereenisten valtioiden yläpuolella olevana elimenä säätää niitä sitovia lakeja. Päinvastoin valtion suvereniteetti sisältää juuri kaiken oikeuden määrätä omista asioistaan itsenäisesti niin oman alueensa puitteissa kuin myös kansainvälisissä asioissa.⁴²⁾ Sen vuoksi lainsäädäntö kuuluu vain valtiolle itselleen. Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokous, sen turvallisuusneuvosto tai jokin sen alajärjestöistä eivät siten ole lainsäädäntöelimiä, vaikka niiden päätöksillä ja niiden toimesta solmituilla sopimuksilla saattaa olla merkittävä vaikutus jäsenmaan sisäiseen lainsäädäntöön ja kansainväliseen käyttäytymiseen. Puuttumatta kansainvälisen oikeuden erikoisluonteesta esitettyihin teorioihin voidaan yleisesti ottaen todeta, ettei valtioiden kansainvälisesti muodostama yhteisö ole tasollisesti niin hyvin järjestäytynyt, että sen toiminnan tuloksena syntynyt kansainvälinen oikeus muodostaisi samanlaisen yhtenäisen ja sitovan oikeusnormiston kuin valtion sisäinen oikeus.⁴³⁾ Kansainvälisen oikeuden oikeusluonnetta ei kuitenkaan ole minkään valtion taholta kiistetty.

Kansainvälinen oikeussäännös syntyy tavallisesti valtioiden välisten sopimusten seurauksena. Sitä nimitetäänkin ensisijaiseksi kansainvälisen oikeuden lähteeksi.⁴⁴⁾ Muut lähteet ovat ns. tavanomainen oikeus ja erilaisten kansainvälisten järjestöjen solmitut sopimukset. Tavanomainen oikeus muodostuu — kuten nimikin sanoo — pitkään kansainvälisessä kanssakäymisessä vallinneesta käyttäytymisnormista, valtiokäytännöstä, jota ei ole kansainvälisessä sopimuksessa kirjattu, mutta jonka olemassaolo on jatkunut yhtenäisenä ja yleisesti hyväksyttynä jo jonkin aikaa.⁴⁵⁾ Kansainvälisellä sopimuksella, joka on syntynyt järjestöjen toiminnan tuloksena, on sen sijaan oma oikeusala. Se pyrkii saavuttamaan juuri tällä sektorilla yhtenäisen käyttäytymismallin.

Riippumatta kansainvälisen normiston syntytavasta niistä ei siis automaattisesti tule valtion sisäistä oikeutta. Suomessa vaaditaan aina eduskunnan myötävaikutusta eli lainsäädäntövallan käyttöä. Ratifioimalla sopimuksen valtio

42) Castren, s 27

43) Broms, s 46

44) Ibid, s 62

45) Broms, s 70

sitoutuu noudattamaan siten hyväksymänsä kansainvälisen sopimuksen säännöksiä. Tämän lisäksi usein tarvitaan valtion sisäisen lainsäädännön muuttamista tai uuden luomista, jotta valtiota sitovan kansainvälisen sopimuksen säännökset ulottuisivat koskemaan myös yksityistä kansalaista ja oikeushenkilöä. Näin on tapahtunut humanitaarisen oikeuden rangaistussäännösten suhteen Suomessa, kun vuonna 1974 rikoslakiin sisällytettiin rangaistusnormisto rikoksista ihmisyyttä vastaan.⁴⁶⁾ Perustan tälle normistolle muodostavat mm ns neljän Geneven yleissopimuksen rangaistussäännökset, Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen periaatteet sekä rotusyrjinnän poistamista koskevan kansainvälisen sopimuksen periaatteet.⁴⁷⁾

2.1. Rangaistussäännösten lähtökohdat

Sodan uhrien inhimillisen kohtelun periaate on kaikkien neljän Geneven yleissopimuksen ja niihin liittyvien vuoden 1977 ns. lisäpöytäkirjojen perusperiaate. Tämän vuoksi sen rikkomisen eri muodot on määrätty rangaistavaksi. Yhtenä käsitteenä niistä voitaisiin puhua sotarikoksina, jotka Suomen rikoslaki säättää rangaistavaksi yleisen rikoslain 13 luvussa. Käsitteenä se siis merkitsee rikosta, jonka rubriikki ja rangaistusasteikko sekä eräät lieventävät ja raskauttavat asiahaarat on säädetty RL 13 luvun 1—3 §:ssä, mutta jonka varsinaiset tunnusmerkistökiteijät löytyvät Suomea kansainvälisesti sitovasta sopimuksesta tai sen ohella jostakin muusta rikoslain rangaistussäännöksestä kuten jäljempänä käy ilmi.

2.2. Sotarikoksen soveltamisalasta

2.2.1. Alueellinen ulottuvuus

Suomen rikoslaki sisältää säännökset siitä, missä tehtyihin rikoksiin näiden meidän rikoslakiamme voidaan soveltaa. Nämä säännökset on sijoitettu rikoslain 1 lukuun. Sen mukaan voidaan erottaa neljä erilaista suhtautumisperiaatetta:⁴⁸⁾

- alueperiaate merkitsee, että rikoslakia sovelletaan kaikkiin niihin rikoksiin, jotka on tehty oman valtion alueella (RL 1:1)

46) RL 13 luku lailla 20. 12. 1974/987, joka tuli voimaan 1. 3. 1975

47) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973 s 2

48) Anttila-Heinonen: Rikos ja seuraamus, s 60

- suojeluperiaate tarkoittaa, että jos rikos on kohdistunut Suomen kansalaiseen tai Suomessa pysyvästi asuvaan ulkomaalaiseen, se voidaan tekopaikasta riippumatta saattaa myös Suomessa tuomittavaksi (RL 1:3)
- kansalaisuusperiaate sisältää sen, että Suomen kansalaiset ovat myös ulkomailla oleskellessaan rikoslain alaisia (RL 1:2)
- universaaliperiaate mahdollistaa rikoksen tuomitsemisen Suomessa riippumatta tekijästä tai tekopaikasta (kuka tahansa, missä tahansa), jos teko on samalla tekopaikan lain mukaan myös rangaistava (RL 1:3) tai rikos on tehty alueella, missä minkään maan laki ei ole voimassa.

Näiden yleisperiaatteiden lisäksi rikoslain 1 luvun 3 §:n 2 momentissa on eräät rikoslajit asetettu erikoisemaan, joka merkitsee sitä, että lainsäätäjä on hyväksynyt edellä esitettyjen periaatteiden ohella ”totaalisen” katsantokannan mm. sotarikoksien, parituksen, ilma-aluksen kaappauksen ja ilmaliikennesabotaasin suhteen. Sen mukaan — jota voitaisiin kutsua globaaliseksi periaatteeksi, ulkomaalainen henkilö — joka on syyllystynyt johonkin edellä mainituista rikoksista, voidaan tuomita myös Suomessa siitä riippumatta, onko rikos tekopaikan lain mukaan rangaistava vai ei.⁴⁹⁾ Jos suomalainen syyllystyy esim. sotarikokseen, hän on jo kansalaisuusperiaatteen nojalla asetettavissa Suomessa syytteeseen. Muistettava kuitenkin on, että syytteeseen asettaminen vaatii yleensä oikeuskanslerin määräyksen (RL 1:6).

2.2.2. Henkilöllinen ulottuvuus

Sotarikos ei — päinvastoin kuin saattaisi luulla — ole ns. sotilasrikos. Sotilasrikoksella tarkoitetaan yksinomaan sotaväen rikoslain alaisen henkilön syyllymistä sotaväen rikoslaissa rangaistavaksi säädettyyn tekoon. Sijoittamalla sotarikoksen säännökset yleiseen rikoslakiin ne on ulotettu koskemaan kaikkia Suomen kansalaisia ja niitä, jotka rikoslain 1 luvun periaatteiden mukaisesti voidaan asettaa Suomessa syytteeseen sotarikoksesta.⁵⁰⁾ Myöskään rikoslain 13 luvun 1 §:n ilmaisu rikoksen suorittajasta sanalla ”joka” ei aseta rajoituksia henkilötahoon ulottuvalle soveltamiselle.

Huomattava kuitenkin on, että sotarikoksesta voi eräillä edellytyksillä tulla myös sotilasrikos. Näin käy, jos sotaväen rikoslain alainen henkilö syyllystyy samalla kertaa yksitekoisena rikoksena sekä sotarikokseen että johonkin sotaväen rikoslaissa rangaistavaksi säädettyyn tekoon.

Yksitekoisella eli yksin teoin tehdyllä rikoksella tarkoitetaan sitä, että rikosentekijä samalla teolla toteuttaa joko saman rikoksen tunnusmerkistö-

49) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 9

50) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 1

tekijät täyttävän teon kahdesti tai kahden eri rikoksen tunnusmerkistötekijät. Tieteisopissa käytetään nimitystä ideaalikonkurenssirikos.⁵¹⁾

Esimerkkinä yksitekoisesta rikoksesta tässä yhteydessä voidaan mainita kaikenlainen sodankäynnin sääntöjen rikkominen.⁵²⁾ Jos sotilas (sotaväen rikoslain alainen) syyllistyy johonkin niistä, hänen on katsottava samalla kertaa syyllistyvän sotaväen rikoslain 157 §:n nojalla virka- tai palvelusvelvollisuutensa rikkomiseen. Tämän hetkisen lainsäädännön valossa se johtaa siihen, että sotilaan tai muun sotaväen rikoslain alaisen osalta on kysymyksessä aina yksitekoisesta rikoksesta, joka käsitellään ja tuomitaan sotatuomioistuimista ja oikeudenkäynnistä niissä annetun lain mukaisesti.

Korostettava on myös esimiehen vastuuta. Hän on vastuussa paitsi omista nimenomaisista käskyistään myös alaitensa toiminnan valvonnasta. Vuoden 1949 Geneven yleissopimusten periaatteiden mukaisesti esimiestä voidaan rangaista välillisenä tekijänä, jos hän panee toimeen sopimuksessa kielletyn teon käyttäen toteuttajana käskynalaistaan. Siinä tapauksessa, että myös käskynalainen on vastuussa suorittamastaan teosta, esimiestä rangaistaan yllyttäjänä.⁵³⁾

Välillisellä tekijällä rikosoikeudessa tarkoitetaan teon suorittamista toista henkilöä välikappaleena käyttäen.⁵⁴⁾

Yllyttäjällä tarkoitetaan henkilöä, joka tahallisesti toiminnallaan taivuttaa toisen tahalliseen tekoon ts. saa aikaan rikoksentekijässä päätöksen ryhtyä rikolliseen toimintaan.⁵⁵⁾

Käskynalaisen tekoa arvioitaessa on muistettava, että hänellä on itsenäinen velvollisuus harkita tekojensa oikeudenmukaisuutta. Sotaväen rikoslain 35 §:n mukaan sotilas (sotaväen rikoslain alainen) voidaan tuomita esimiehen käskemästä teosta, joka on rikollinen, vain silloin, kun hän on poikennut käskystä tai kun hänen havaitaan käsittäneen, että noudattamalla käskyä hän tulisi rikokomaan lakia tai palvelusvelvollisuuttaan vastaan. Tässä tilanteessa käskyn ilmeinen lainvastaisuus tai poikkeaminen annetusta käskystä eivät poista suorittajan tahallisuutta.⁵⁶⁾ Tahallisuuden poistavana seikkana voi siten olla ehdottomasti velvoittava käsky mainituilla edellytyksillä. Sen sijaan tahallisuuden puuttuminen itse teon suorittajalta ei poista teon oikeudenvastaisuutta. Rikollisesta teosta on vastuussa käskyn antaja.

Esimiehen vastuu tulee lisääntymään, koska vuoden 1977 Geneven ensimmäisen lisäpöytäkirjan 86 artiklan 2 momentti koskee esimiehen valvontavel-

51) Honkasalo: Suomen rikosoikeuden yleiset opit, s 106

52) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 3

53) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 3

54) Honkasalo: Suomen rikosoikeus. Yleiset opit II, s 203

55) Ibid, s 216

56) Honkasalo: Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I, s 178

vollisuutta yleensä ja 87 artiklassa on tarkemmat määräykset. Esimiehen valvontavollisuus, joka on toki esitetty jo Geneven neljässä yleissopimuksessa, muodostuu sangen velvoittavaksi. Määräyksen mukaan hän ei vapaudu vastuusta, jos hän tiesi tai jos hänen olisi saamiensa tietojen perusteella vallitsevissa olosuhteissa pitänyt voida päätellä, että alainen teki tai aikoi tehdä rikoksen sodan oikeussääntöjä vastaan, eikä ryhtynyt kaikkiin vallassaan oleviin toimiin rikoksen ehkäisemiseksi.⁵⁷⁾ Määräys ei muuta niin sanottua Nürnbergin periaatetta, jonka mukaan vapauttamisperusteeksi ei riitä tietämättömyys, jos olosuhteet olivat sellaiset, että esimiehen olisi pitänyt tietää alaistensa teoista.⁵⁸⁾

3. RIKOSLAIN 13 LUVUN 1 §

3.1. Ensimmäinen momentti

Tarkasteltaessa rikoslain 13 luvun 1 §:n 1 momentin sisältöä havaitaan lainsäätäjän kriminalisoineen kansainvälisen oikeuden sodankäyntitapojen ja -menetelmien rikkomiset.⁵⁹⁾ Kysymyksessä on ensisijaisesti sellaisten kansainvälisissä sopimuksissa olevien säännösten rikkominen, joilla on rajoitettu sodankäyntitapoja ja -menetelmiä. Tämä rajoittamisperiaate on ilmaistu jo vuoden 1907 maasodan lakeja ja tapoja koskevan yleissopimuksen liitteessä olevassa ohjesäännössä, jonka mukaan sodankävijöillä ei ole rajatonta oikeutta vihollisen vahingoittamiskeinojen valintaan. Joka tapauksessa tarkasteltavan säännöksen ilmaisut — kuten jo rubriikkikin osoittaa — rajaavat sen soveltamisalan koskemaan vain sodan tai aseellisen selkkauksen aikaa.

Sota on tieteellisessä kirjallisuudessa määritelty kahden tai useamman itsenäisen valtion väliseksi asevoimin tapahtuvaksi taisteluksi.⁶⁰⁾

Erityisesti Geneven vuoden 1977 lisäpöytäkirjojen ratifiointi tulee laajentamaan säännöksen sovellutusala. Ensimmäinen lisäpöytäkirja on nimenomaisesti tarkoitettu koskemaan kaikkia kansainvälisiä aseellisia selkkauksia. Toinen lisäpöytäkirja on tarkoitettu sovellettavaksi valtion sisäisiin selkkauksiin.⁶¹⁾

Aseellinen selkkauk voidaan jaotella kolmeen eri tyyppiin: ensiksi valtioiden väliseksi aseelliseksi taisteluksi, jota kutsutaan sodaksi, toiseksi valtion alueella tapahtuvaksi aseelliseksi taisteluksi, jossa ei ole mukana valtion ulkopuolisia voimia ja kolmanneksi aseelliseksi taisteluksi val-

57) Hallituksen esitys eduskunnalle lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä, s 9

58) Seyerstedt, s 232

59) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 5

60) Castren, s 326

61) Hallituksen esitys eduskunnalle vuoden 1977 lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä, s 1

tion alueella, mutta jossa tilanteessa kansainväliset tekijät vaikuttavat taistelutoimintaan.⁶²⁾

Aseellisesta selkkauksesta on kuitenkin erotettava toimenpiteet, joilla ei ole sodan luonnetta. Siten esimerkiksi poliisitoiminnassa syntyviin aseellisiin yhteenottoihin (terrori-iskut) ei voida soveltaa kansainvälisiä sotaa koskevia oikeussääntöjä.

Rikoslain ko. lainkohta sisältää kuusi erilaista rangaistavaksi säädettyä tekotapaa, joiden tunnusmerkistötekijät on kirjoitettu seuraavasti:

- joka sotatoimessa käyttää Suomea velvoittavassa kansainvälisessä sopimuksessa kiellettyä tai muuta sodankäyntitapaa; asetta tai taisteluvälinettä, joka on omiaan aiheuttamaan tarpeetonta kärsimystä
 - tekee väkivaltaa vihollisen joukkoihin kuuluvalla antautuneelle
 - anastaa tai hävittää omaisuutta muutoin kuin sotilaallisen välttämättömyyden vaatiessa
 - kohdistaa sotatoimia puolustamattomia asutuskeskuksia tai rakennuksia vastaan
 - väärinkäyttää haavoittuneita tai sairaita suojaavaa kansainvälistä tunnusmerkkiä
 - muulla tavalla rikkoo Suomea velvoittavan kansainvälisen sodankäyntiä koskevan sopimuksen määräyksiä tai yleisesti tunnettuja kansainvälisen oikeuden periaatteiden mukaisia sodan lakeja ja tapoja
- on tuomittava, ellei teosta ole muualla säädetty ankarampaa rangaistusta, sotarikoksesta enintään kuudeksi vuodeksi vankeuteen.

Huolimatta siitä, että kysymyksessä olevassa lainkohdassa on säädetty kaikki tunnusmerkistötekijät, on sen soveltamistilanteessa aina tukeuduttava Suomea velvoittavan kansainvälisen sopimuksen tai tapaoikeuden tulkintaan arvioitaessa teon oikeudenvastaisuutta. Tämä johtuu säännöksen avarista tunnusmerkistötekijöistä, jotka mahdollistavat humanitaarisen oikeussuojan säilymisen ja rikollisten tekojen rangaistavuuden siinäkin tilanteessa, että kansainvälisillä sopimuksilla kehitetään sodan oikeussääntöjä. Näin on esimerkiksi nyt tapahtunut vuoden 1977 lisäpöytäkirjojen osalta. Meillä ei ole tarvetta sen johdosta säätää uutta rikoslain säännöstöä, koska rikoslain 13 luku kattaa myös lisäpöytäkirjojen rikosoikeudelliset vaateet.⁶³⁾ Rikoslain 13 luku ja siinä olevat sotarikokset on erikoissäännöksenä (kuten koko rikoslain 13 luku) tarkoitettu kattamaan sotarikokset, vaikka joku teko samalla täyttäisi jossakin muussa rikoslain säännöksessä tai laissa mainitun rikoksen tunnusmerkistötekijät.⁶⁴⁾ Tästä ajattelutavasta voidaan kyllä olla eri mieltä. Yksitekoiset rikok-

62) Kalshofen, s 9

63) Hallituksen esitys eduskunnalle lisäpöytäkirjojen hyväksymiseksi, s 4

64) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973 s 5

set ja sellaisten rikosten, joiden rangaistusasteikko on ankarampi kuin tässä lainkohdassa, muodostavat joka tapauksessa poikkeuksen säännöstä. Soveltamisalan harkinta on aina suoritettava tapauksittain (in casu).

3.1.1. Kielletyistä sodankäyntitavoista

Tarkasteltaessa säännöstä on siinä yhtenä kriminalisoiduista teoista mainittu kielletyn sodankäyntitavan käyttö. Tämä tunnusmerkistön osa pitää sisällään, paitsi suoraan kansainvälisessä sopimuksessa kielletyt sodankäyntitavat, myös sellaisten sodankäyntitapojen käytön, joiden tarkoituksena on väärin perustein käyttää humanitaarisen oikeuden suojaa hyväkseen. Kielletyiksi sodankäyntitavoiksi voidaan siis aina lukea toimenpiteet, joilla pettämistarkoituksessa käytetään toisen osapuolen luottamusta vetoamalla johonkin sodan oikeussääntöjen suojaan.⁶⁵⁾

Sopimuksella kielletyistä sodankäyntitavoista voidaan mainita vuoden 1925 Geneven sopimuksen kielto käyttää sodassa bakteriologisia, myrkyllisiä ja tukahduttavia tai muita sellaisia kaasuaineita. Petollisista keinoista esimerkkinä mainittakoon kansainvälisesti suojatun merkin hyväksikäyttö siten, että sillä harhautetaan vihollista uskomaan merkin käytön vilpittömyyteen. Rangaistavana tekona ja petollisena menettelynä on Punaisen Ristin merkkiä hyväksi käyttäen naamioida väijytysasema haavoittuneiden ja sairaiden hoitopaikaksi.

Sotajuonet eivät ole kiellettyjä. Ne ovat sallittuja aina, kun niiden käyttämillä keinoilla ei loukata sodan oikeussääntöjä.

3.1.2. Kielletyistä aseista

Säännöksessä on lisäksi kielletty käyttämästä sellaisia aseita tai taisteluvälineitä, jotka ovat omiaan aiheuttamaan tarpeetonta kärsimystä. Perustana tälle säännöskohdalle on humanitaarisen oikeuden vallitseva periaate: inhimillisen kohtelun velvoite kaikissa sodan tilanteissa. Aseellisen selkkauksen ja siinä harjoitetun väkivallan käytön täytyy olla rajoitettua ja kontrolloitua.⁶⁶⁾ Termi ”tarpeetonta kärsimystä” (unnecessary suffering) tarkoittaa nimenomaisesti sitä, että humanitaaristen ja sotilaallisten tavoitteiden täytyy olla tasapainotettuja.⁶⁷⁾ Säännöstä on tulkittava siten, että tarpeettoman kärsimyksen aiheuttaminen on kielletty paitsi yksityisen sotilaan käyttämin keinoin (asein) myös

65) Lp I artikla 37

66) Ns maasodan ohjesäännön 23 artikla e) kohta Haagin vuoden 1907 sopimuksen liite

67) Kahlshofen, s 89

laaja-alaisemmin, jolloin esimerkiksi sellaisen aseenn, jonka vaikutusta ei voida rajoittaa koskemaan vain sotilaallista kohdetta, käyttö on aina sodan oikeussääntöjen vastaista.⁶⁸⁾ Tarpeetonta kärsimystä aiheuttavan aseenn tai taisteluvälineenn käyttökielto merkitsee siis, että sotilaallisen toiminnan kannalta epätarpeellisen mukaiset aseenn, joita taistelutilanne ei vaadi, eivät ole sallittuja.⁶⁹⁾ Lainkohta kattaa luonnollisesti ne aseenn ja taisteluvälineenn, jotka kansainvälisessä sopimuksessa on nimenomaan kielletty. Huomattava on myös, että aseenn tekniikan nopea kehitys voi johtaa siihen, ettei missään kansainvälisessä sopimuksessa ehditä kieltää tai rajoittaa tarpeetonta kärsimystä aiheuttavaa uutta aseenn ennen sen käyttöönottoa. Siitä huolimatta edellä mainitun yleisperiaatteen nojalla sen käyttäminen on mahdollista rangaista po lainkohdan mukaan.⁷⁰⁾

3.2. Väkivaltalla antautunutta kohtaan

Säännöksen toisena kohtana on säädetty rangaistavaksi väkivallan tekeminen antautuneelle viholliselle. Koska vuoden 1977 lisäpöytäkirjat ovat merkittävästi laajentaneet sodan oikeussääntöjen soveltamisalaa, joka nyt — kuten aikaisemmin on jo tullut esille — koskee myös kansainvälisiä sekä kansallisia aseellisia selkkauksia (ml sissisodat), on sanalle vihollinen tämän säännöskohdan tulkinnassa annettava vastaavasti uusien sopimusvaatimusten edellyttämä sisältö.⁷¹⁾ Siten ”vihollinen” sanan ohella ja saman oikeussuojan antavana voidaan käyttää ilmaisua ”aseellisen selkkauksen toisen osapuolen taistelija.” Sanalla ”antautunut” tarkoitetaan tässä yhteydessä sellaista taistelijaa, jolle sodan oikeussäännöt suovat ns laillisen taistelijan aseenn.

Laillinen taistelija on lisäpöytäkirjojen mukaan sellainen aseelliseen selkkaukseen osallinen, joka

- kuuluu vastuussa olevan johdon alaiseenn ja sisäisen kurinpitojärjestelmän omaaviin asevoimiin (joukko, ryhmä, osasto jne)
- taistelutilanteessa (= sotilaallisen toiminnan aikana) selvästi erotuu siviiliväestöstä ja kantaa tällöin aseenn avoimesti⁷²⁾

Vakoilijoita ja palkkasotureita ei katsota laillisiksi taistelijoiksi eivätkä he näin ollen saa sotavangin aseenn ja kohtelua.⁷³⁾

Antautumisen katsotaan olevan kyseessä silloin, kun henkilöä kansainvälisten sääntöjen nojalla on pidettävä taistelukyvyttömänä (hors de combat). Jo

68) Ibid, s 98—100

69) Ibid, s 89

70) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 10

71) hallituksen esitys eduskunnalle lisäpöytäkirjojen hyväksymiseksi, s 2 ja 6

72) Lp I artiklat 43—44

73) Lp I artiklat 46—47

vanhastaan taistelukyvyttömäksi on luettu henkilö, joka on joutunut vihollisen valtaan.⁷⁴⁾

Lisäpöytäkirjat ovat kuitenkin laajentaneet soveltamisaluetta. Niiden mukaan taistelukyvyttömäksi katsotaan henkilö, joka

- on vastapuolen vallassa
- osoittaa selvästi aikovansa antautua
- on tajuton, haavoittunut tai sairauden vuoksi puolustuskyvytön
- edellä mainituissa tilanteissa ei millään muodoin osallistu vihollisuuksiin tai yritä paeta.⁷⁵⁾

Termillä "taistelukyvytön" on siis ymmärrettävä tarkoitettavan sitä tosiasiallista taistelijan tilannetta, jossa hän ei fyysisesti kykene taistelemaan (puolustautumaan) tai jossa se on hänelle olosuhteista johtuen mahdotonta taikka omasta tahdostaan luopuu taistelusta.

3.2.1. R i k o k s e n l u o n n e

Koska po säännös koskee nimenomaisesti väkivallan käyttöä antautunutta kohtaan, se tuo mukanaan sen, että useimmissa tilanteissa väkivallan käyttäjänä taistelukentillä ja -toiminnassa ovat sotilaat tai ainakin sotaväen rikoslain alaiset henkilöt. Tämän vuoksi ja kun antautunut taistelija lähes poikkeuksetta saavuttaa sotavangin aseman ja oikeudet (pl palkkasoturit ja vakoojat), rikoksesta muodostuu sotilasrikos, joka käsitellään sotatuomioistuimista ja oikeudenkäynnistä niissä annetun lain mukaisessa järjestyksessä. Näin tapahtuu ensinnäkin kahdesta syystä: Sotaväen rikoslain 7 §:n mukaan sotavanki on sotaväen rikoslain alainen henkilö siitä hetkestä, kun hän on antautunut. SRL:n 103 ja 104 §:ssä on puolestaan väkivallan käyttö säädetty rangaistavaksi, kun teon suorittajana on sotaväen rikoslain alainen henkilö ja teko kohdistuu saman lain alaiseen henkilöön. Käytännössä tämän rikoksen voidaan sanoa aina olevan sotilasrikoksen, koska sotaväen rikoslain 4 §:n nojalla sotatoimialueella luvallisestikin liikkuva henkilö on sotaväen rikoslain alainen, vaikkei hän muutoin sitä olisi.

3.2.2. V ä k i v a l l a s t a

Peruseriaate on, että taistelukyvyttöä on kaikissa olosuhteissa kohdeltava inhimillisesti.⁷⁶⁾ Väkivallan käyttö on kielletty. Väkivalta pitää sisällään so-

74) The International Committee of The Red Cross: Commentary of III Geneva Convention, s 50

75) Lp I artikla 41

76) Stone, s 651

tavankiin kohdistuneen sekä fyysisen että henkisen väkivallan. Sanalla on myös erittäin laaja-alainen merkitys. Huomattava kuitenkin on, että kansainvälisissä sopimuksissa määritellyt rikolliset teot, esimerkiksi silpominen, surmaaminen, kidutus, ovat vain harvoin säädetty Suomessa rangaistavaksi samalla rikoksen nimikkeellä, rubriikilla. Teon tunnusmerkistökiteijöitä etsittäessä onkin aina nojaututtava Suomen voimassa olevaan sisäiseen lainsäädäntöön. Se tarkoittaa, että kansainvälisessä sopimuksessa kielletyn teon rikosoikeudelliset tunnusmerkistökiteijät eivät löydy kansainvälisistä sopimuksista. Väkivaltarikoksen osalta ne löytyvät yleisestä rikoslaista, sillä sotaväen rikoslain 103 ja 104 §:ssä viitataan tunnusmerkistökiteijöiden suhteen yleisen rikoslain säännöksiin.

Huolimatta siitä, että väkivallan käyttötilanteita ei voida tyhjentävästi luotella, on paikallaan käsitellä niistä eräitä yleisimpiä, joita ko tilanteet saattavat synnyttää. Kansainvälisissä sopimuksissa on kielletty mm silpominen ja kidutus. Useimmissa tapauksissa nämä rikokset Suomen rikosoikeuden mukaan täyttävät pahoinpitelyriksen tunnusmerkistökiteijät.

RL 21:5. Joka tahallaan aiheuttaa toiselle kipua, ruumiinvamman tai sairauden tuomittakoon pahoinpitelystä vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi tai sakkoon.

RL 21:6. Jos 5 §:ssä mainitulla teolla aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma tai vakava sairaus tai hengenvaara tahi jos rikos tehdään erityistä raakuutta tai julmuutta osoittavalla tavalla taikka siinä käytetään asetta tai muuta hengenvaarallista välinettä ja pahoinpitelyä on edellä mainituissa tapauksissa tai muutoin, huomioon ottaen rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat kokonaisuudessaan, pidettävä törkeänä, tuomittakoon rikosentekijä törkeästä pahoinpitelystä enintään kymmeneksi vuodeksi vankeuteen.

RL 21:7. Joka tahallaan aiheuttaa toiselle kipua tai muutoin pahoinpitellee toista tuomittakoon lievästä pahoinpitelystä sakkoon.

Pahoinpitelyriksen tunnusmerkkinä on siis tahallisen vamman tai sairauden aiheuttaminen toiselle. Mikäli tällainen vamma tai sairaus aiheutetaan antautuneelle, kysymyksessä on sotaväen rikoslain 104 §:n nojalla, koska sekä rikoksen objekti että myös tekijä useimmissa tämän säännöksen alaisissa tilanteissa ovat sotaväen rikoslain alaisia, sotilasrikosasia. Enemmän merkitystä on kuitenkin sillä seikalla, milloin rikoksesta tulee törkeä. Kansainvälisissä sopimuksissa — mm vuoden 1977 Geneven sopimusten ensimmäisen lisäpöytäkirjan 75 artiklassa — on lueteltu joukko sopimusrikoksia, joita sopimuksen mukaan pidetään törkeinä. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Jokainen tapaus on aina harkittava in casu. Kaikissa tilanteissa on muistettava, että rikoksesta tulee törkeä vain, jos se myös Suomen rikoslain tai muussa lainsäädännössämme olevan säännöksen nojalla täyttää törkeänä pidettävän rikoksen

tunnusmerkistötekijät.⁷⁷⁾ Pahoinpitely katsotaan törkeäksi kaikissa niissä tapauksissa, joissa se huomioon ottaen rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät seikat kokonaisuudessaan yleisen käsityksen (tuomioistuimen) mukaan kokonaisuutena on törkeä.⁷⁸⁾ Kun ase- tai muun hengenvaarallisen välineen käyttö voi jo sinänsä tehdä rikoksesta törkeän, sovellettavaksi saattaa tulla rikoslain 13 luvun 3 §:ssä tarkoitettu törkeä sotarikos, josta maksimi rangaistus on elinkautinen vankeusrangaistus. Johtoa säännöksen soveltamiselle on joka tapauksessa aina haettava 21 luvun pahoinpitelyrikosten tunnusmerkistötekijöistä, vaikka sitten sovelletaankin erityissäännöstä. Erityisesti kidutuksen osalta voidaan mainita, että se voi täyttää paitsi pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistötekijät myös rikoslain 25 luvun 11 §:ssä tarkoitetun tunnustukseen kiduttamisen. Ajateltavissa on, että toisen henkilön (sukulaisen, ystävän) kidutus saattaa aiheuttaa sen rankaisemisen konkurenssirikoksena, koska kidutus voi, jos se toteutetaan muiden antautuneiden katsellessa, aiheuttaa myös katselijalle sellaista kipua ja ahdistusta, jota rikoslain 21 luvun 7 §:ssä tarkoitetaan, vaikkei varsinaista ulkoista vammaa tai sairautta tuotettaisikaan.

Antautuneen surmaaminen on kielletty. Surmaamisrikos voi toteuttaa joko murhan tai tapon tunnusmerkistötekijät.

RL 21:1. Joka tahallaan surmaa toisen, tuomittakoon taposta vankeuteen vähintään kahdeksaksi vuodeksi tai jos asianhaarat ovat erittäin lieventävät, vähintään neljäksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

RL 21:2. Jos toisen surmaaminen tapahtuu vakaasta harkinnasta, omanvoitonpyynnöstä, erityistä raakuutta tai julmuutta osoittaen tai yleistä vaaraa osoittavalla tavalla, taikka jos virkamies surmataa hänen ollessaan virkansa puolesta ylläpitämässä järjestystä tai turvallisuutta tai virkatoimensa vuoksi, ja surmaamista on edellä mainituissa tai muissa tapauksissa, huomioon ottaen rikokseen johtaneet tai siitä ilmenevät seikat kokonaisuudessaan, pidettävä törkeänä, tuomittakoon rikoksenteijä murhasta elinkaudeksi vankeuteen.

Surmaaminen on aina vakava rikos. Rajanveto tapon ja murhan välillä tapahtuu tarkastelemalla rikosta kokonaisuutena. Jos se in casu osoittautuu tapahtuneen vakaasta harkinnasta, raa'asti, ryöstösaaliin takia jne, teko on tuomittava murhana. Koska rangaistusten asteikko on rikoslain 21 luvun 1 ja 2 §:ssä ankarampi kuin sotarikosten osalta on säädetty, sovelletaan edellä mainittuja lainkohtia.

77) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973, s 12

78) Anttila-Heinonen: Rikosten lajit, s 93

3.3 Omaisuuden anastaminen tai hävittäminen

Säännöksessä kriminalisoidulla omaisuuden anastamisella ja hävittämisellä tarkoitetaan sellaista toimintaa, joka kohdistuu omaisuuteen, jonka hallintaan aseellisen selkkauksen osapuolella ei ole mitään oikeutta.

RL 28:1. Joka anastaa toisen hallusta irtainta omaisuutta, on tuomittava varkaudesta vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi tai sakkoon.

RL 28:2. Jos varastamisen kohteena on erittäin arvokas omaisuus tai se on omiaan aiheuttamaan huomattavaa vahinkoa tai se kohdistuu henkilöön, joka sairaudesta, iästä tai asuinolosuhteista johtuvan avuttomuutensa takia ei voi omaisuuttaan suojella, taikka jos rikoksentehtäjä tai, milloin rikokseen on useita osallisia, tekijän tietten joku heistä on rikoksen tekemistä varten varustautunut räjähdysaineella taikka ampumaseella taikka muulla väkivallan käyttöön soveltuvalla aseella tai välineellä taikka jos rikoksentehtäjät ovat muuten kuin satunnaisista syistä varkauksia, ryöstöjä tai muita sellaisia rikoksia tehdäkseen liittytyneet yhteen, ja varastamista on edellä mainituissa tai muissa tapauksissa, huomioon ottaen rikokseen johtaneet ja siitä ilmenevät syyt kokonaisuudessaan, pidettävä törkeänä, tuomittakoon rikoksentehtäjä törkeästä varkaudesta enintään neljäksi vuodeksi vankeuteen tai vähintään kuudeksi kuukaudeksi.

Anastamista eli varkautta ei missään vaiheessa voida pitää sallittuna sodankäyntikeinona. Päinvastoin anastaminen, kun se toteutetaan rintama-olosuhteissa, tapahtuu useimmiten siten aseistautuneena tai sellaisiin henkilöryhmän irtaimen omaisuuteen kohdistuneena, että rikoksesta muodostuu herkästi törkeä varkaus ja sitä myöten myös törkeä sotarikos. Huomattava kuitenkin on, ettei taisteluolosuhteissa toisen irtaimen omaisuuden haltuunotto muodosta (toteuta) aina rikosta. Kiinnittämättä enemmälti huomiota rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttöön, jotka mahdollistavat omaisuuden takavarikoinnin, voidaan todeta omaisuuden pakkohaltuunoton eräissä nimenomaisissa tapauksissa olevan sallittua. Omaisuuden väliaikainen haltuunotto on mahdollista, kun se on tarpeellista sen suojelemiseksi taikka se on sotilaallisista syistä välttämätöntä. Tällaiselta teolta puuttuu rikokseen kuuluva tarkoitus ja tahallisuus.

Omaisuuden tuhoaminen ja hävittäminen on kielletty.⁷⁹⁾ Koska sodassa tai aseellisessa selkkauksessa syntyy aina omaisuusvahinkoja, tulee panna merkille, ettei tämä säännös tarkoita sellaisia sotilaallisia toimia, joissa omaisuutta tuhoutuu jo itse taistelusta johtuen. Tämä kielto koskee sellaisia toimia, joilla ei ole mitään tekemistä taistelussa syntyneeseen vahinkoon nähden tai jotka eivät muutoin ole sotilaallisesti välttämättömiä. Omaisuuden hävittäminen on siis laillisesti mahdollista tilanteessa, jolloin sitä on pidettävä sotilaallisen toi-

79) International Committee of The Red Cross: Commentary of I Geneva Convention, s 361

minnan kannalta perusteltuna. Perusteltu ja välttämätön sotatoimi on kyseessä silloin, kun sillä saavutetaan sotilaalliselta kannalta merkittävää hyötyä tai estetään suurten menetysten syntyminen. Muistettava on sodan oikeussääntöjen ja sotilaallisten keinojen välinen tasapaino.⁸⁰⁾ Omaisuuden hävittäminen on rangaistavaa, jos se tapahtuu tahallisesti, ja jos sillä pyritään vain näennäisesti tai kuviteltuun sotilaalliseen päämäärään, jolla ei ole sotilaallisen tilanteen tai yksityisen taistelun kannalta mitään merkitystä.

3.4. Sotatoimet puolustamattomia asutuskeskuksia tai rakennuksia vastaan

Jo maasodan ohjesääntö kielsi pommittamista siviiliasutuskohteita. Myöhemmin kansainväliset sopimukset ovat laajentaneet kieltoa. Selvemmin ja pisimmälle kiellon on ulottanut vuoden 1977 ensimmäinen Geneven sopimusten lisäpöytäkirjoista, joka vaatii siviiliväestön erottamista kaikissa tilanteissa sotatoimien ulkopuolelle. Rangaistavana tekona tulee kysymykseen siis sellainen aseellinen toiminta, jonka kohteena on siviiliväestön asunto-alue.⁸¹⁾ Samalla se täydentää vuoden 1949 Geneven yleissopimusten määräystä, ettei sotatoimia saa kohdistaa puolustamattomia asutuskeskuksia vastaan.⁸²⁾ Ensimmäisen lisäpöytäkirjan 48 artiklan mukaan selkkausten osapuolten on aina taistelijoiden ja siviiliväestön välillä tehtävä selvä ero. Näin ollen umpimähkäinen aseellisen voiman käyttö on kielletty, jos siinä piilee vaara siviiliväestölle. Sellaista aluetta vastaan, joka on julistettu asianmukaisten viranomaisten toimesta puolustamattomaksi, aseellinen toiminta on aina kiellettyä.⁸³⁾

Puolustamattomalla asutusalueella tarkoitetaan yleisesti ottaen sellaista siviiliasutusta käsittävää aluetta, jonne ei ole sijoitettu sotilaallisia laitteita tai jossa ei julistamisen vuoksi niitä enää ole ja jota ei käytetä sotilaalliseen tarkoitukseen.⁸⁴⁾ Puolustamattoman alueen on täytettävä seuraavat ehdot: kaikki taistelijat, liikuteltavat aseet tai muut liikuteltavat sotilasvarusteet täytyy olla evakuoitu, kiinteitä sotilaslaitteita tai -laitoksia ei saa käyttää vihollisuuksiin, viranomaiset ja väestö eivät saa osallistua mihinkään vihollisuuksiin ja mihinkään sotatoimia tukeviin toimenpiteisiin ei saa ryhtyä. Julistus puolustamattomasta paikkakunnasta tehdään vastapuolelle ja siinä on tarkoin määrättävä tätä tarkoittavan alueen rajat.⁸⁵⁾

80) Kalshofen: s 89

81) Hallituksen esitys eduskunnalle lisäpöytäkirjojen hyväksymiseksi s 7

82) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973 s 10

83) SOU, s 293

84) Kalshofen: 2 53

85) Lp I 59 artikla

Sijoittamalla sotilaallisia laitteita ja joukkoja kohde automaattisesti menettää suojellun asemansa. Jos julistus tehdään pettämistarkoituksessa tai paikkakunnalle sijoitetaan vihollisuuksiin osallistuvia joukkoja sen jälkeen, kun julistus on annettu, seurauksena on, mikäli vastapuolelle uskotellaan paikkakunnan olevan puolustamattoman, syyllistyminen petollisena menettelynä kiellettyyn sodankäyntitapaan, josta tässä säännöksessä on määrätty rangaistus.

Paitsi kokonaista asutuskeskusta kohtaan myös yksittäistä puolustamattomaa rakennusta suojataan sotatoimilta. Aseellisen toiminnan käyttö niitä vastaan on kielletty. Perinteisesti tällaisiksi rakennuksiksi on luettu kirkot — tietenkin edellä jo kuvatuilla ehdoilla. Ensimmäinen lisäpöytäkirja on lisäksi tuonut esille uuden ulottuvuuden: se kieltää kohdistamasta hyökkäystä tai muita sotatoimia sellaisia rakennuksia tai laitteita vastaan, jotka voivat aiheuttaa laajakantoista, pitkävaikutteista ja rajoittamatonta tuhoa siviiliväestölle tai asutukselle. Tällaisia rakennuksia tai laitteita ovat mm. ydinvoimalaitokset ja padot. Vaarallisia voimia sisältävät rakennukset tai laitteet tulee merkitä kolmella selvästi erottuvalla, kirkkaan oranssin värisellä ja ympyrän muotoisella tunnusmerkillä. Sotilaslaitteiden ja -joukkojen sijoittamista vaarallisia voimia sisältävälle alueelle tai sen välittömään läheisyyteen on vältettävä, koska muutoin kohde menettää suojellun asemansa.

3.5. Haavoittuneita ja sairaita suojaavan merkin väärinkäyttö

Geneven yleissopimuksissa (G I ja G II) on erityistä huomiota kiinnitetty haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamiseen. Sen vuoksi myös lääkintähuollolle on pyritty takaamaan mahdollisimman tehokas suoja.⁸⁶ Tässä tarkoituksessa lääkintähuoltoa varten on kehitetty erityinen tunnusmerkki, joka tavallisesti on punainen risti valkoisella pohjalla, mutta joka eräillä mailla voi olla myös valkoisella pohjalla oleva punainen puolikuu tai punainen leijona. Tunnusmerkki on nimenomaisesti "pyhitetty" tähän tarkoitukseen. Merkin käyttö on sinänsä jo kielletty sellaiselta henkilöltä tai sellaiseen toimintaan, jolla ei ole Geneven sopimusten hyväksymää asemaa.⁸⁷ Tunnusmerkki, joka esimerkiksi voi olla käsivarsinauha, lippu, taulu, aluksen tai ajoneuvon kylkeen (sivuille) maalattu kuva, antaa tarvittavan suojan, jos kansainvälisen sodan oikeussääntöjä kunnioitetaan. Merkin suoja takaa sen, ettei siitä nauttivaan hen-

86) International Committee of The Red Cross: The Commentary of I Geneva Convention s 194

87) Ibid, s 386

kilöön, alukseen, rakennukseen tai kulkuneuvoon saa kohdistaa hyökkäystä tai muuta sotilaallista toimintaa ellei merkkiä käytetä väärin.⁸⁸⁾ Tunnuksen väärinkäytöllä ymmärretään tässä yhteydessä sitä, että taistelutilanteessa sen antamaan suojaan vedotaan vastapuolen harhauttamiseksi. Tällainen teko on rangaistava, jos siihen liittyy vastapuoleen kohdistunut aseellinen toiminta sen jälkeen, kun vihollinen on tuuditettu tunnusmerkin suomaan turvallisuuteen. Muistettava on, ettei Punaisen Ristin merkillä varustetulla henkilöllä ole laillista oikeutta aseelliseen toimintaan (hyökkäykseen) muutoin kuin itsepuolustus-tarkoituksessa, jossa mielessä hänellä saa olla käytettävissään ase. Punaisen Ristin tunnusmerkillä suojatulta alueelta ei myöskään saa kohdistaa hyökkäystä vastapuoleen. Huomattava on myös se, että nyt tarkasteltavana oleva säännös on säätänyt rangaistavaksi jo pelkän haavoittuneita ja sairaita suojaavan merkin väärinkäytön. Sillä seikalla, onnistuuko väärinkäyttäjä aikeissaan vai ei, ei ole lain soveltamisen kannalta merkitystä.

3.6. Muulla tavalla rikkoo sodan oikeussääntöjä

Tämä yleisklausuuli sisältää kaiken edellä mainitun lisäksi ohjeen, että kaikenlainen sodan oikeussääntöjen — perustuvatpa ne kansainvälisiin sopimuksiin tai tavanomaisiin oikeussääntöihin (vakiintunut kansainvälinen tapa) — rikkominen voidaan rangaista. Koska yleisklausuuli kattaa tavattoman suuren alueen, sen tyhjentävää esitystä ei ole tarkoituksenmukaista edes harkita. Korostettava kuitenkin on, että virheiden vähentämiseksi ja asian tiedostamiseksi, erityisesti johtavassa asemassa olevien henkilöiden osalta, säännökset ja niiden soveltaminen tulee tuntea mahdollisimman hyvin.

Esimerkkinä kansainvälisten sodan oikeussääntöjen suojaa antavista normeista voidaan mainita Geneven ensimmäisen lisäpöytäkirjan 75 artikla, joka pitää sisällään humanitaarisen oikeuden perustakeet. Artiklaa tulee kuitenkin tarkastella paitsi jo edellä esitetyn valossa myös siten kriittisesti, että siinä on esitetty lähtökohdat erilaisille toiminnoille ja rikosoikeudellisesti tietyille tunnusmerkistötekijöille, mutta joiden luonteen ja sisällön määräävät Suomen voimassa olevat rangaistussäännökset. Artikla on liitteenä n:o 2.

88) Ibid, s 395

3.7. Y r i t y s

Sotarikokset on lainsäätäjän taholta katsottu sellaisiksi rikoksiksi, joiden suhteen on, koska kysymys on rikoksista ihmisyyttä vastaan, syytä olla ankara ja asettaa tiukat rajat säännösten soveltamiselle.

Rikoksen yrityksellä tarkoitetaan tekoa, jolla ei täytetä jonkin rikoksen tunnusmerkistötekijöitä, mutta jolla kuitenkin on pyritty tiettyyn rikokseen. Rajanveto yrityksen ja täytetyn rikoksen välillä määräytyy kunkin rikoksen tunnusmerkistötekijöiden perusteella.⁸⁹⁾ Yrityksessä voidaan erottaa sen subjektiivinen puoli, jolla tarkoitetaan tekijän suhtautumista mieltämäänsä oikeuden vastaiseen tekoon. Useimmissa tapauksissa se on samanlainen kuin täytetyssä teossa. Sen sijaan yrityksen objektiivinen puoli eli rikoksen erityiset tunnusmerkistötekijät eivät täyty kokonaisuudessaan.⁹⁰⁾

Sotarikoksen yritys on rangaistava teko.

3.8. S o d a n k ä y n t i r i k k o m u s

Rikoslain 13 luvun 1 §:n 3 momentissa on säädetty rangaistavaksi sodankäyntirikkomus.

Jos teko, sillä aiheutettu vahinko tai muut rikoksen teossa ilmenneet tai siihen johtaneet seikat huomioon ottaen, on katsottava vähäiseksi, on rikoksentekijä tuomittava sodankäyntirikkomuksesta sakkoon tai enintään kolmeksi kuukaudeksi vankeuteen.

Tämän lainkohdan soveltaminen tulee kysymykseen edelleen vain silloin, kun teko on tapahtunut rintamaolosuhteissa. Viittaan jo aikaisemmin esittämäni soveltamisalan tulkintaan. Merkityksellistä on, että tekoa on tarkasteltava kokonaisuutena. Jos teko on aiheuttanut vain vähäistä vahinkoa, se voidaan katsoa sodankäyntirikkomukseksi, vaikka se muutoin täyttää jonkun sotarikoksen tunnusmerkistötekijät. Samoin käy, milloin teossa ilmenneiden ja siihen johtaneiden seikkojen vuoksi rikos yleisesti arvostellen jää vähäiseksi. Lainkohta on tyypillisesti suomalainen. Sellaista määräystä ei ole löydettävissä kansainvälisistä sopimuksista. Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut saattaa säännös vastaamaan suomalaista oikeustajua. Jos teko kokonaisuutena ja yleisesti ottaen on ollut vähäinen, ei ole oikeustajun mukaista tuomita rikoksentekijä sotarikoksesta pitkään vankeustuomioon.⁹¹⁾ Harkinta on aina suoritettava in casu.

89) Anttila — Heinonen: Rikos ja seuraamus s. 112

90) Honkasalo: Rikosoikeuden yleiset opit pääpiirteissään s. 80—82

91) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973 s 11

4. IHMISOIKEUKSIEN LOUKKAAMINEN

4.1 Säännöksen soveltamisala

Luvun 2 §:n sanamuodoista ”joka sodan, aseellisen selkkauksen tai miehituksen aikana” on tulkittavissa, että tässä pykälässä luetellut (tarkoitettut) rikokset tapahtuvat pääsääntöisesti muutoin kuin sotatoimissa. Tapahtumapaikkana on siis selusta ja rintaman takainen alue, jolloin potentiaalisten rikostentekijäin määrä kasvaa, koska selustassa toimivat myös siviilihenkilöt ja SRL:n alaiset työvelvolliset (esimerkiksi sotavankileirin vartijoina). Rubriikistaan huolimatta ihmisoikeuksien loukkaus kuuluu sotarikosten sarjaan, joiden soveltamisalasta ja tulkinnasta viitataan jo aikaisemmin esitettyyn (1.2—1.2.2.).

4.2 Loukkausrikokset

Säännöksen loukkaamisrikoksilla tarkoitetaan erityisesti vuoden 1949 neljän Geneven yleissopimuksen ja niihin liittyvien, vuoden 1977 lisäpöytäkirjojen mainitsemien, liitteistä n:o 2—3 ilmenevien oikeuksien loukkaamista. Sopimukset ovat katsoneet nämä oikeudet perustakeiksi, joiden rikkominen tulkitaan törkeäksi menettelyksi. Muistettava kuitenkin on, ettei tulkinnassa saa rajoittaa vain perustakeiden ympärille. Velvoitteita on olemassa muissakin sopimuksissa.

4.2.1 Väkivallan tekeminen sotavangille tai valtaan joutuneelle siviilille

Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, kaikenlainen väkivallan käyttö antautunutta kohtaan on ehdottomasti kielletty. Koska sama kielto on voimassa myös selustassa ja koskee sotavankeja ja miehitetyn alueen siviiliväestöä tai muutoin toisen osapuolen valtaan joutunutta siviilihenkilöä, joilla molemmilla ryhmillä on oikeus saada samanlainen inhimillinen kohtelu, viitataan tältäkin osin jo esitettyyn (2.2—2.2.2).

4.2.2 Pakottaminen tai panttivankien ottaminen

Sotavangilla tai Suomen valtaan joutuneella vastapuolen siviilihenkilöllä ei ole uskollisuusvelvoitetta Suomea kohtaan. Se merkitsee, että he ovat velvolli-

sia olemaan lojaaleja vain omalle valtiovallalleen. Tästä syystä kansainväliset sopimukset ovat nimenomaisesti esittäneet kiellon vaatia tai pakottaa ketään mainituista suojelluista henkilöistä palvelemaan vastapuolen aseellisissa sota-voimissa. Tällaiseksi palvelukseksi ei kuitenkaan lueta esimerkiksi lääkintähenkilöstön työskentelyä vastapuolen sotasairaalassa, koska näillä henkilöillä on velvollisuus auttaa haavoittuneita ja sairaita siitä riippumatta kummalle selkäuuden osapuolelle he kuuluvat (tasapuolisen kohtelun periaate). Vaikka rikoslain 25 luvun 12 §:ssä säädetty pakottaminen täyttyy muodollisesti ottaen myös tämän rikoksen yhteydessä, sen soveltaminen ei ole mahdollista, koska siinä oleva rangaistusasteikko on alhaisempi kuin ihmisoikeuksien loukkaamisesta on säädetty (vankeutta enintään kuusi vuotta). Tämäkin lainkohta tulee erikoissäädöksenä sovellettavaksi ennen muita rangaistussäännöksiä, ellei teosta ole muualla säädetty ankarampaa rangaistusta.

Panttivankien ottaminen on kiellettyä. Perusteena tälle periaatteelle on, että sillä usein pyritään vastarintaa tekevän vihollisen lamauttamiseen uhkaamalla surmata tai kohdistaa väkivaltaa panttivankeihin, jotka nauttivat kansainvälisten sopimusten mukaan suojelua.

4.2.3 Väestön tarpeeton pakkosiirto tai karkottaminen

Sotatoimissa on mahdollisimman pitkälle pyrittävä siihen, ettei siviiliväestön oloihin puututa. Erityisesti se korostuu miehiteyllä alueella, jonka väestölle sopimuksissa on turvattu tietyt perusoikeudet.⁹²⁾ Tarpeen vaatiessa väestön pakkosiirto on sallittu. Se on jopa velvollisuus silloin, kun väestöä suojellaan sotatoimilta, jotka saattaisivat kohdistua siviiliväestöön. Geneven ensimmäisen lisäpöytäkirjan mukaan siviiliväestö ja taistelijat on kaikissa tilanteissa erotettava toisistaan. Jos se ei muutoin onnistu, ja sotilaallisen toiminnan uhka näyttää väistämättömältä, siirtoon on ryhdyttävä. Sen sijaan rangaistava pakkosiirtäminen tai karkotus on kysymyksessä silloin, kun se toimeenpannaan joko kostona tai muiden kuin sotilaallisten intressien vuoksi.

4.2.5 Muu ihmisoikeuksien loukkaus

Momentissa on säädetty muunkinlainen kansainvälisen sopimuksen tai yleisesti tunnustettujen periaatteiden rikkominen.⁹³⁾ Rangaistavuuden edellytykse-

92) Stone: s 702

93) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973 s 11

nä on, että teko on ollut omiaan aiheuttamaan ruumiillista tai henkistä kärsimystä tai muuta kuin vähäistä haittaa tai omaisuuden vahinkoa. Tässä yhteydessä kärsimyksellä tai muulla kuin vähäisellä haitalla tarkoitetaan mm paitsi kipua tai vammaa, muutenkin vaikeasti kestävästä tilaa, kuten joutumista alttiiksi liialliselle nälälle, janolle, kylmyydelle tai joutumista liian ahtaisiin tahi muutoin ihmisasunnoksi kelpaamattomiin majoitusolosuhteisiin. Huomattava kuitenkin on, että lainkohdan — kuten koko pykälässä mainittujen rikosten yleensä — tunnusmerkistökriteeriksi on asetettu kriteeri siitä, että haitta tai omaisuusvahinko (väkivalta) on vähäistä suurempaa. Siten syyllistyminen sotarikkomuksen asteiseen rikokseen, jota siis kokonaisuutena ottaen voidaan pitää vähäpätöisenä, ei tule tämän säännöksen nojalla rangaistavaksi.⁹⁴⁾

5. TÖRKEÄ SOTARIKOS TAI TÖRKEÄ IHMISOIKEUKSIEN LOUKKAAMINEN

Rikoslain 13 luvun 3 §:ssä on säädetty rangaistavaksi edellä 1—2 §:ssä mainitut teot silloin, kun ne on katsottava törkeiksi.

Milloin 1 §:n 1 momentissa tai 2 §:ssä tarkoitettu rikos on omiaan aiheuttamaan useita ihmisiä hengenvaaraan tai aiheuttamaan suurta omaisuusvahinkoa taikka jos rikos tehdään erityistä raakuutta tai julmuutta osoittavalla tavalla ja tekoa on edellä mainituissa tai muissa tapauksissa, huomioon ottaen rikokseen johtaneet tai siitä ilmenevät seikat kokonaisuudessaan, pidettävä törkeänä, on rikoksentehtyjä tuomitava törkeästä sotarikoksesta tai törkeästä ihmisoikeuksien loukkaamisesta vähintään neljäksi vuodeksi vankeuteen tai elinkaudeksi.

Yritys on rangaistava.

On huomattava, että — kuten on tullut esille — tässä laissa törkeällä rikoksella ei tarkoiteta samaa kuin esimerkiksi Geneven sopimuksissa määritetyillä törkeillä rikoksilla, vaan säännös on omassa rikoslaissamme olevien muiden vastaavien säännösten mukainen. Kansainvälisissä sopimuksissa valtiot veloitetaan huolehtimaan ”teon luonnetta vastaavien rangaistusseuraamusten sääntämisestä”, milloin joku on syyllistynyt sopimuksissa törkeinä rikoksina pidettyihin tekoihin (ks liitteet n:o 2 ja 3), mutta jokainen sopimusvaltio voi itse sisäisessä lainsäädännössä luokitella teot tarkoituksenmukaisesti omaan lainsäädäntöönsä soveltuvalla tavalla. Sopimukset eivät siis velvoita säättämään erikseen nimetyistä rikoksista ankarampaa rangaistusta tai pitämään niitä sisäisessä lainsäädännössä törkeinä rikoksina, kunhan vain tuleva rangaistusseuraamus vastaa teon luonnetta. Po säännös vastaa kansainvälisen oikeuden tarkoitusta.

94) Hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973 s 11

6. SOPIMUSTEN NOUDATTAMINEN

6.1. Yleistä

Kansainvälisen oikeuden säännöstö kompuroi kehityksensä tiellä. Säännökset syntyvät hitaasti ja tuntuvat säännönmukaisesti jäävän jälkeen sodankäynnin mahdollisuuksien kanssa käymässään kilpajuoksussa. Aikaansaatuja sopimuksia heikentävät valtioiden itselleen edullisiksi tekemät tulkinnat sekä erillisten sopimuskohtien varaukset.

Vaikka kansainväliseltä oikeudelta puuttuvatkin toistaiseksi sitovan tuomiovallan keinot, sopimuksia kuitenkin kunnioitetaan. Voitaisiinkin pitää sopimusten kunnioittamisen todisteena juuri niiden vaikeaa ja hidastempoista aikaansaamista. Valtiot eivät halua sopia sellaisista asioista, joiden noudattamisen kanssa ne arvelevat joutuvansa määrätilanteissa vaikeuksiin.

Edistymistä on kuitenkin tapahtunut. Niinpä YK hyväksyi v. 1974 yksimielisesti hyökkäyskäsitteen määrittelyn neljännesvuosisadan kestäneen työn jälkeen. Tämän määrittelyn tapahduttua poistui este, joka oli keskeyttänyt ihmiskunnan rauhaa ja turvallisuutta vastaan tähdättyjen rikosten määrittelemistä tarkoittavan sopimusluonnoksen valmistelutyöt. Jo vuonna 1968 YK oli hyväksynyt päätöslauselman, jossa valtioita kehoitettiin poistamaan kaikki sisäiseen lainsäädäntöön perustuvat rajoitukset, jotka poistavat sotarikosten ja ihmisyyttä vastaan suoritettujen rikosten rangaistavuuden.⁹⁵⁾

Edellä on jo käsitelty yksityiskohtaisesti humanitaarisen oikeuden säännösten ja kansallisen lainsäädännön suhdetta Suomessa. Todettakoon, että allekirjoittaessaan lisäpöytäkirjat Genevessä v. 1977 Suomi ei halunnut tehdä niiden suhteen varauksia. Muut valtiot käyttivät kuitenkin tätä mahdollisuutta jonkin verran hyväkseen. Näiden varauksien lähempi tarkastelu antaa viitteitä määreysten noudattamistodennäköisyydestä.

Edellä on myös käsitelty suojelijavaltioiden merkitystä sopimusten noudattamisen valvojina. Eräksi tärkeäksi noudattamisen perustekijäksi on myös aina alleviivattu tietoisuutta sopimusten sisällöstä niin laajalti kuin mahdollista. Tämän vuoksi on sopimukseen pyritty liittämään mahdollisimman sitovat koulutustavoitteet.

6.2. V a r a u m a t

Wienissä v 1969 laaditun valtiosopimuksia koskevan yleissopimuksen mukaan varauksella tarkoitetaan ”miten tahansa muotoiltua tai nimitettyä yksi-

95) Broms, s 523

puolista selitystä, jonka valtio antaa allekirjoittaessaan, ratifioidessaan tai hyväksyessään valtiosopimuksen tai siihen liittyessään ja jonka tarkoituksena on valtiosopimuksen tiettyjen määräysten oikeudellisten vaikutusten poistaminen tai muuttaminen niitä tähän valtioon sovellettaessa". (2 art 1 d kohta)⁹⁶⁾

Varaumien käyttämisen oikeudesta on kiistelty jatkuvasti. Aikaisemmin sovellettiin periaatetta, jonka mukaan valtio saattoi tehdä varauksia valtiosopimukseen vain, jos kaikki sopimuksen allekirjoittajavaltiot tai sopimukseen liittyneet valtiot hyväksyisivät nämä varautumat. Myöhemmin Kansainvälinen tuomioistuin on todennut tämän periaatteen vievän kohtuuttomuuksiin eräiden sopimusten luonteen vuoksi. Siksi valtion katsottiin voivan tulla sopimuksen osapuoleksi, jos varauma oli sopusoinnussa sopimuksen tarkoituksen ja päämäärän kanssa. Wienin sopimuksessa on yritetty sovittaa toisiinsa molemmat periaatteet.⁹⁷⁾

Geneven lisäpöytäkirjoja allekirjoitettaessa varaumaa käytti kaikkiaan kymmenen valtiota. Näistä kuusi, Australia, Kanada, Espanja, Kreikka, Italia ja Portugali ilmoittivat vain yleisesti pidättävänsä oikeuden tulkita joko ensimmäisen tai molempien pöytäkirjojen sisältöä kansallisesti muotoiltavan tulkinnan mukaan. Tulkintakohteet tulevat siten näiden maiden osalta esille ratifiointivaiheessa.

Saksan Liittotasavalta ilmoitti olevan tarpeellista vielä tutkia, missä määrin ensimmäisen lisäpöytäkirjan on katsottava rajoittavan YK:n peruskirjan 51. artiklan mukaista luonnollista puolustautumisen oikeutta. Sveitsi puolestaan halusi tarkistaa tulkintansa saman pöytäkirjan 57. ja 58. artiklan sotilaallisesti tarkoituksenmukaisesta soveltamisesta. Artikloissa selvitetään varotoimenpiteet hyökkäysten yhteydessä sekä hyökkäysten vaikutusten vähentämiseksi.

Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen varaumat olivat osittain yhteneväiset. Molemmat katsoivat, että mitkään pöytäkirjan määräykset eivät koskeneet ydinaseiden käyttöä. Lisäksi ne tarkensivat ensimmäisen lisäpöytäkirjan 44. artiklan sanontaa hyökkäystä varten ryhmittymisestä siten, että "mikä tahansa liike kohti sitä paikkaa, josta hyökkäys aiotaan aloittaa" merkitsee sotilaallista ryhmittymistä. Yhdysvallat halusi vielä tulkita ensimmäisen lisäpöytäkirjan käsitteiden määritelmät samansisältöisiksi, kun niitä käytetään toisessa lisäpöytäkirjassa.

Yksityiskohtaisimman varaumatekstin jätti Iso-Britannia. Sen varaumissa puututtiin kaikkiaan kymmeneen pöytäkirjojen kohtaan. Edellä mainittujen lisäksi varaumat viittasivat tiettyihin käsitteiden tulkintoihin, sotilaskomentajien harkintavaltaan ja sen perusteisiin, suhtautumiseen vapautusliikkeiden

96) ks esim Broms, s 154

97) Broms, s 155

protesteihin, kohteiden suojelun perusteisiin ja Rhodesian pitämiseen pöytäkirjojen määräysten ulkopuolella, kunnes Iso-Britannia toisin ilmoittaa.

Tähän mennessä ilmoitetut varaumien tekstit antavat viitteen siitä, miten lisäpöytäkirjojen määräyksiin tullaan suhtautumaan. Yleensä varaumien katsotaan heikentävän sopimusten täytäntöönpanoa. Niiden merkityksestä voitaisiin kuitenkin esittää muitakin näkökohtia. Loogisesti ajatellen on luultavaa, että varauksia tehneet valtiot aikovat muilta osin noudattaa sopimuksia kaikissa olosuhteissa. Niiden voitaisiin katsoa ikään kuin paneutuneen tekstien sisältöön melko tarkasti kansallista lainsäädäntöään siihen soveltaen. Toinen kysymys on, ovatko tehdyt varaukset em Haagin tuomioistuimen edellyttämässä sopusoinnussa pöytäkirjojen päämäärien kanssa. Tästä on esitetty epäilyksiä.⁹⁸⁾

Suomi ei tehnyt varauksia pöytäkirjojen allekirjoitustilaisuudessa. Tämä lienee tulkittavissa siten, että ne ristiriitaisuudet, joita pöytäkirjojen määräyksissä on kansalliseen lainsäädäntöömme verrattuna, katsottiin voitavan yhdenmukaistaa kansallisia säännöksiä muuttaen tai lisäpöytäkirjojen edellyttämällä tavalla tulkiten. Toisaalta Suomella on myös mahdollisuus tehdä varauksia vielä ratifiointivaiheessa. Tällaista varauksia hallitus onkin suosittanut oikeudenkäynnin julkisuuden osalta.⁹⁹⁾ Mikäli Suomi katsoo ristiriitojen olevan useimmille maille yhteisiä, pöytäkirjoihin on myös mahdollisuus esittää muutoksia. (Lp I, art 97 ja Lp II, art 24)

6.3. K o u l u t u s

Eräs humanitaaristen oikeuksien merkittävä ilmenemisvaihe unohdetaan usein, vaikka se on pohjoismaalaisittain varsin merkittävä. Tämä vaihe, Kustaa II Aadolfin aika, on ehkä eniten paikallaan mainita juuri koulutuksen yhteydessä. Tämä inhimillisyyden läpitunkema kuningas lähti sotalaitoksessaan siitä, että mikä on rikos kotimaassa, on rikos myös vihollismaassa. Hänen säädöstönsä löytyy varsin yksityiskohtaisia määräyksiä sekä omaisuuden että eri henkilöryhmien suojelusta. Erityisen silmiinpistävää oli tarkka valvonta. Menettelytavoissa vaadittiin säännönmukaisuutta. Se oli saavutettavissa vain koulutuksella. 30-vuotisen sodan alussa, v 1621 julkaistujen sota-artiklojen viimeinen velvoitti nimenomaan komentajat huolehtimaan siitä, että sotalait kerran kuussa luettiin ääneen kaikissa joukko-osastoissa, ”niin ettei kukaan voisi väittää tietämättömyydestä niitä vastaan rikkoneensa”.¹⁰⁰⁾

98) mm prof Bierzanek, Puolan PR, Haagin kv symposiumissa 1978

99) Hallituksen esitys eduskunnalle lisäpöytäkirjojen hyväksymiseksi, s 11

100) Rosén, s 10

Geneven ensimmäinen konventio v:lta 1864 käsitti kymmenen artiklaa. Haagin maasotakonventio v:lta 1907 oli jo laajentunut 56 artiklaiseksi. Kun sitten Geneven neljä sopimusta allekirjoitettiin v 1949, ne sisälsivät yhteensä yli 400 artiklaa, ilman liiteartikloita. Yhdessä lisäpöytäkirjojen kanssa käsittää nykyisin voimassaolevien humanitaarisen oikeuden säännösten määrä runsaat 600 artiklaa.

Koulutusvelvoite on sisällytetty sekä varsinaisiin sopimuksiin että lisäpöytäkirjoihin. Sopimuksissa määrätään, että niiden sisällön tunnetuksi tekeminen on sisällytettävä sotilaskoulutukseen ja mahdollisuuksien mukaan myös siviilikoulutukseen, päämääränä niiden tunnetuksi tekeminen koko väestölle. Samantyyppinen määräys oli sisällytetty myös lisäpöytäkirjoihin. Lisäksi tähdennetään erillisessä artiklassa päällystön ja komentaja-asemassa olevien vastuu-
ta.

On selvää, että koko säännösisältöä ei voida olettaa tunnettavan kaikilla tasoilla. Tämän vuoksi Suomessa on jo ennen artikloiden ratifiointia tapahtunut alustava suunnittelu koulutuskohteiden määrittelemiseksi tasoittain. Puolustusvoimissa tällainen kartoitus suoritettiin pääesikunnan päällikön asettaman työryhmän tutkimuksena v:n 1979 loppuun mennessä.

Suomenkielisen kirjallisuuden valmistamiseksi koulutusta varten on valmistelut suoritettu v:ien 1979—80 kuluessa. Ulkoasiainministeriön johdossa toiminut eri hallinnonhaarojen yhteistyöryhmä määritteli vuoden 1979 kuluessa hallinnonhaarojen tarpeen ja painatustyö valmistuu vuoden 1980 keväällä. Jakelultaan laajempi ”kansanpainos” säännöstöstä ilmestyy saman vuoden syksyllä. Mainitut julkaisut tulevat olemaan myös puolustusvoimien koulutuksen lähteet.

Koulutusohjelmien kartoituksessa puolustusvoimien työryhmä HOKSA (Humanitaariset oikeudet kriisien ja sodan aikana) jaotteli koulutettavat asiat sekä sektoreittain että vastuutasoittain. Tällöin todettiin, että pelkkä artikloittainen jaottelu ei riittänyt, vaan yleisimmälle ja laajimmalle tasolle oli muotoiltava oma ”lakinsa”, joka lyhyessä ja kansantajuisessa muodossa oli sisältävä koko säännösten ydinkohdat. Työryhmä päätyi 12 kohtaa käsittäviin ”sotilaan sääntöihin”, joiden opetus on sisällytettävä kaikille tasoille ja sektoreille perusvaatimuksena. Näihin sääntöihin sisällytettiin myös yleismuodossa kulttuuriomaisuuden suojelua koskeva säännös, koska katsottiin sen tietyllä tavalla kuluvan sivistyskansojen tämän hetken tapaoikeuteen siitä huolimatta, että Suomi ei ole liittynyt tämän sopimuksen ratifioineisiin valtioihin. (liite 4)

Tätä tutkimusta kirjoitettaessa lisäpöytäkirjat ovat parhaillaan eduskunnan arvioitavissa ratifiointia varten. Niiden arvioidaan tulevan käsitellyiksi syksyyn mennessä v 1980. Täten Suomi on valmis aloittamaan koulutuksen säännösten edellyttämässä laajuudessa. Kansallisen koulutuksen lisäksi tapah-

tuu jatkuvasti kansainvälistä koulutusta. Erityisesti on mainittava Humanitaarisen lain instituutin johdossa tapahtuvat upseerien ja lakimiesten yhteiskursit. Niiden opetukseen on erityisesti kuulunut säännösten soveltamisen tutkiminen käytännön taistelutilanteissa. Kursseja on pidetty englannin, ranskan ja italian kielillä, tapahtumapaikkana yleensä instituutin kotipaikka San Remo. Suomalaisia on osallistunut englanninkielisiin kursseihin v:sta 1978 lähtien sekä oppilaina että opettajina.

Kansainvälisten kurssien aikaiset keskustelut ja harjoitukset osoittavat, että kiinnostus humanitaarisen oikeuden tunnetuksi tekemiseen on lisääntynyt. Säännösten tuntemus on korkealla erityisesti SLT:ssa, Yhdysvalloissa ja Alankomaissa. SLT:ssa lainopilliset neuvonantajat kuuluvat pysyvästi asevoimiin. He toimivat komentajien apuna divisioonasta ylöspäin antaen neuvoja kaikissa oikeudellisissa kysymyksissä sekä sodan että rauhan aikana. Vastaava järjestelmä on Iso-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Belgiassa, Alankomaissa ja Jugoslaviassa sillä erotuksella, että kun SLT:n neuvonantajat ovat siviilivirkamiehiä ja koulutukseltaan juristeja, he ovat jälkimmäisissä maissa saaneet ensin upseerin peruskoulutuksen ja sen jälkeen lakimieskoulutuksen yliopistoissa.

L o p u k s i

”Sotilaallinen tarkoituksenmukaisuus ja humanisuus ovat miltei aina keskenään ristiriidassa jokaisessa sodassa. Kun pyrkimys rajoitteisiin sotatoimien aikana on ollut olemassa vuosisatojen ajan — varmuudella ainakin keskiajalta lähtien, jolloin kirkko kielsi keskenään kiisteleviä kristittyjä prinsskejä käyttämästä olkajousta — on ollut myös olemassa yhtä pitkiä, jatkuvia pyrkimyksiä, että humanisuutta ei syrjittäisi.”¹⁰¹⁾

Kanadan Euroopan joukkojen komentaja, kenraalimajuri Belzile tulkitsi sotilaan suhtautumista humanitaaristen säännösten vaatimukseen pitäessään loppupuhetta San Remon kurssin päätteeksi v 1979. Hänen asenteensa oli myönteinen, mutta nojasi kahteen, ilmeisesti pitkän kokemuksen antamaan kriteeriin. Ensimmäinen niistä oli toteamus, että ”sotilaat eivät sytytä sotia, heidät lähetetään niihin”. Täten olisi myös muistettava, että sotilas täyttää vain parhaan kykynsä mukaan tehtävänsä pyrkiessään mahdollisimman suureen tehokkuuteen. Tällöin oli mahdollista, että säännökset joutuvat joskus liian suureen ristiriitaan sotilaallisen tehon kanssa. Toisena kriteerinä Belzile esitti ehdottoman tulkintansa kansallisten rajojen loukkaamattomuudesta. ”Jokainen vihollinen, joka tunkeutuu väkivalloin minun maani alueelle, voi

101) toht Miller Haagin Symposiumissa 1978

odottaa minulta ehdottoman ankaraa kohtelua, jolloin inhimillisyyden vaatimukset saattavat joutua väistymään.”

Humanitaarisen oikeuden säännökset on laadittu sille periaatteelle, että valtio, ratifioidessaan sopimuksen, tekee sen kaikkien kansalaistensa puolesta, myös niiden, jotka jossain vaiheessa saattavat jopa nousta kapinaan niitä vastaan, jotka ovat olleet vastuussa ratifioinnista.¹⁰²⁾ Pienillä valtioilla tuskin on varaa loitontua tästä periaatteesta siitä huolimatta, että humanitaaristen oikeuksien historia panee vieläkin epäilemään, onko periaatteella täydellisen onnistumisen mahdollisuuksia kriiseissä ennen kuin kansainvälinen tuomiovalta on kehittynyt niin aukottomaksi, että se kykenee rankaisemaan tasapuolisesti säännösten rikkojat riippumatta siitä, ovatko he voittajien vai hävinneiden puolella.

Liite 1

3 artikla

Kansainvälistä luonnetta vailla olevat selkkaukset.

Kun jonkin Korkean sopimuspuolen alueella syntyy aseellinen selkkaus, jolla ei ole kansainvälistä luonnetta, kukin selkkaukseen osallisista on velvollinen noudattamaan ainakin seuraavia määräyksiä:

1) Henkilöitä, jotka eivät suoranaisesti ota osaa vihollisuuksiin, heihin lukien aseellisiin voimiin kuuluvat, jotka ovat laskeneet aseensa, sekä ne, jotka ovat joutuneet taistelukyvyttömiksi sairauden, haavoittumisen, pidättämisen tai muun syyn johdosta, on kaikissa olosuhteissa kohdeltava inhimillisesti tekemättä mitään epäsuopeata erottelua rodun, värin, uskonnon tai uskomuksen, sukupuolen, syntyperän tai omaisuuden tai muun niihin verrattavan tunnusmerkin perusteella.

Sen takia ovat ja pysyvät aikaan ja paikkaan katsomatta, mainittujen henkilöiden suhteen kiellettyinä:

- a) henkeen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvat loukkaukset, erittäinkin murha kaikissa muodoissaan, silpominen, julmuutta osoittava pitelemine ja kidutus;
- b) panttivangiksi ottaminen;
- c) henkilökohtaisen arvon loukkaukset, erittäinkin nöyryyttävät ja alentavat kohtelut;

102) prof Partseh Haagin Symposiumissa 1978

- d) tuomiot, joita ei ole antanut sellainen tuomioistuin, jonka toimintaan liittyvät sivistyskansojen välttämättömiksi tunnustamat oikeudelliset ta-
keet, ja teloitukset, jotka pannaan täytäntöön sellaisen tuomioistuimen
edeltävää ratkaisutta.

2) Haavoittuneet ja sairaat on kerättävä ja niitä on hoidettava.

Puolueeton ihmisystävällinen järjestö, sellainen kuin Punaisen Ristin kan-
sainvälinen komitea, saa tarjota palveluksiaan selkkauksen osapuolille.

Selkkauksen osapuolet tekevät toisalta voitavansa saattaakseen erikoisso-
pimuksin voimaan tämän sopimuksen muut määräykset joko kokonaan tai
osittain.

Edellä olevien määräysten soveltamisella ei ole vaikutusta selkkauksen osa-
puolten oikeudelliseen asemaan.

Liite 2

75 artikla

P e r u s t a k e e t

1. Sikäli kuin selkkauksen osapuolen vallassa olevia henkilöitä, jotka eivät
nauti suosiollisempaa kohtelua yleissopimusten tai tämän pöytäkirjan mää-
räysten perusteella, koskee tämän pöytäkirjan I artiklassa tarkoitettu tilanne,
heitä on kaikissa olosuhteissa kohdeltava inhimillisesti ja he nauttivat vähin-
tään tässä artiklassa määrättyä suojelua ilman epäsuopeaa erottelua rodun,
ihonvärin, sukupuolen, kielen, uskonnon, uskon, poliittisen tai muun mielipi-
teen, kansallisen tai yhteiskunnallisen alkuperän, omaisuuden, syntyperän tai
muun aseman tahi muun vastaavanlaisen syyn perusteella. Jokaisen osapuolen
on kunnioitettava tällaisten henkilöiden persoonaa, kunniaa, vakaumuksia ja
uskonnollisia tapoja.

2. Seuraavat teot ovat kiellettyjä aina ja kaikkialla riippumatta siitä, suo-
rittaako niitä siviili- vai sotilashenkilö:

- a) ihmisen henkeen, terveyteen tahi ruumiilliseen tai henkiseen hyvinvoin-
tiin kohdistuva väkivalta, erityisesti
- i) murha,
 - ii) kaikenlainen kidutus, olipa se ruumiillista tai henkistä,
 - iii) ruumiillinen rangaistus ja
 - iv) silpominen;
- b) loukkaus henkilökohtaista arvokkuutta vastaan, erityisesti nöyryyttä-

vä ja alentava kohtelu, prostituutioon pakottaminen ja kaikenlainen si-
veellisyyteen kohdistuva väkivalta;

- c) panttivangiksi ottaminen;
- d) joukkorangaistukset ja
- e) joillakin edellämainituista teoista uhkaaminen.

3. Henkilölle, joka aseelliseen selkkaukseen liittyvästä teosta pidätetään, vangitaan tai internoidaan, on heti ilmoitettava hänen ymmärtämällään kielellä, miksi toimenpiteisiin on ryhdytty. Lukuun ottamatta rikoksen johdosta tapahtuvia pidätyksiä tai vangitsemisia, tällaiset henkilöt on vapautettava mahdollisimman pian ja viimeistään pidätyksen, vangitsemisen tai internoinnin aiheuttaneiden olosuhteiden päättyessä.

4) Henkilön osalta, joka on havaittu syylliseksi aseelliseen selkkaukseen liittyvään rikolliseen tekoon, ei saa määrätä tuomiota eikä hänen rangaistustaan saa panna täytäntöön, ellei tuomiota ole antanut puolueeton ja vakinaisesti asetettu tuomioistuin kunnioittaen yleisesti tunnustettuja periaatteita säännöllisestä oikeudenkäyntimenettelystä, joka täyttää seuraavat ehdot:

- a) menettelyssä syytetylle on ilmoitettava viipymättä yksityiskohdat siitä teosta mistä häntä syytetään, ja syytetylle on järjestettävä sekä ennen oikeudenkäyntiä että sen aikana kaikki tarpeelliset oikeudet ja mahdollisuudet puolustukseen;
- b) ketään ei saa tuomita rikollisesta teosta muutoin kuin henkilökohtaisen rikosvastuun perusteella;
- c) ketään ei saa syyttää tai tuomita rikoksesta minkään teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut rikollinen sen kansallisen tai kansainvälisen lainsäädännön mukaan, jonka alainen tekijä sen suorittamisen aikana oli, eikä siitä saa määrätä ankarampaa rangaistusta kuin mikä oli voimassa sen tekohetkellä. Jos teon suorittamisen jälkeen laissa on määrätty lievempi rangaistus, rikosentekijän tulee päästä tästä osalliseksi;
- d) jokainen rikollisesta teosta syytetty oletetaan syyttömäksi kunnes syyllisyys on laillisesti toteen näytetty;
- e) jokaisella rikollisesta teosta syytetyllä on oikeus olla henkilökohtaisesti läsnä oikeudenkäynnissään;
- f) ketään ei saa pakottaa todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyyttään;
- g) rikollisesta teosta syytetyllä on oikeus kuulustella tai antaa kuulustella häntä vastaan esiintyvät todistajat ja saada puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulusteltaviksi samoin ehdoin kuin häntä vastaan esiintyvät todistajat;
- h) sama osapuoli ei saa panna syytteeseen tai rangaista ketään rikoksesta, josta lopullinen tämän henkilön vapauttava tai tuomitseva päätös on ai-

kaisemmin saman lain ja oikeudenkäyntijärjestyksen mukaan annettu;

i) rikoksesta syytetyllä henkilöllä on oikeus siihen, että tuomio annetaan julkisesti; ja

j) tuomitulle henkilölle on ilmoitettava tuomiota määrättäessä, mitkä valitus- ja muut muutoksenhakuoikeudet hänellä on, ja minkä määräajan kuluessa niitä on käytettävä.

5. Naiset, jotka ovat menettäneet vapautensa selkkaukseen liittyvistä syistä on majoitettava erikseen miehistä. Heidän välittömänä valvojanaan on oltava nainen. Kuitenkin tapauksissa, joissa perheet ovat pidätettyinä, vangittuina tai internoituina, heidät on milloin mahdollista, majoitettava perheysikkönä.

6. Aseelliseen selkkaukseen liittyvistä syistä pidätettyjen, vangittujen tai internoitujen henkilöiden on saatava nauttia lopulliseen vapauttamiseensa, kotiuttamiseensa tai uudelleen sijoittumiseensa saakka tämän artiklan mukaista suojelua, vaikka aseellinen selkkaus olisi jo päättynyt.

7. Sotarikoksista tai rikoksista ihmiskuntaa vastaan syytettyjen henkilöiden syytteeseenpanoa tai oikeudenkäyntiä koskevien epäilysten välttämiseksi noudatetaan seuraavia periaatteita:

a) tällaisista rikoksista syytettyjen henkilöiden syytteeseenpano ja oikeudenkäynnin tulee tapahtua kansainvälisen oikeuden soveltuvien sääntöjen mukaisesti; ja

b) henkilöt, jotka eivät yleissopimuksen tai tämän pöytäkirjan perusteella nauti suosiollisempaa kohtelua, saavat tämän artiklan mukaisen kohtelun riippumatta siitä, ovatko rikokset, joista heitä syytetään, törkeitä rikoksia yleissopimuksia tai tätä pöytäkirjaa vastaan.

8. Minkään tämän artiklan määräyksen ei saa tulkita rajoittavan tai loukkaavan mitään muuta suosiollisempaa määräystä, joka sovellettavan kansainvälisen oikeuden säännön mukaan antaa 1 kappaleessa tarkoitettulle henkilölle laajemman suojelun.

Liite 3

85 artikla

Tämän pöytäkirjan rikkomisen estäminen

1. Rikkomusten ja törkeiden rikosten estämistä koskevia yleissopimusten määräyksiä sovelletaan tämän osaston määräyksillä täydennettynä myös rikkomuksiin ja törkeisiin rikoksiin tätä pöytäkirjaa vastaan.

2. Yleissopimuksissa törkeiksi rikoksiksi katsotut rikokset ovat myös törkeitä rikoksia tätä pöytäkirjaa vastaan, mikäli ne on tehty tämän pöytäkirjan 44, 45 ja 73 artiklan mukaisesti suojelua nauttivia, vastapuolen vallassa olevia henkilöitä vastaan, tämän pöytäkirjan mukaista suojelua nauttivia vastapuolen haavoittuneita, sairaita tai haaksirikkoutuneita vastaan tai vastapuolen hallinnassa olevaa, tämän pöytäkirjan mukaista suojelua nauttivaa lääkintä- tai uskonnollista henkilökuntaa, lääkintäyksikköä tai lääkintäkulkuneuvoja vastaan.

3. Tämän pöytäkirjan 11 artiklassa määriteltyjen törkeiden rikosten lisäksi seuraavat teot on katsottava törkeiksi rikoksiksi tätä pöytäkirjaa vastaan, mikäli ne ovat tahallisia, tämän pöytäkirjan soveltuvien määräysten vastaisia ja ovat tuottaneet kuoleman tai vakavan vamman ruumiille tai terveydelle:

- a) siviiliväestöön tai yksityiseen siviilihenkilöön kohdistettu aseellinen toiminta;
- b) umpimähkäinen siviiliväestöön ja -kohteisiin vaikuttava aseellinen toiminta tietäen sen aiheuttavan kohtuuttoman paljon ihmishengen menetyksiä ja haavoittumisia siviiliväestön keskuudessa tai vahinkoa siviilikohteille, niin kuin 57 artiklan 2 kappaleen a kohdan alakohdassa iii määritellään;
- c) aseellinen toiminta vaarana olevia voimia sisältävään laitokseen tai rakennelmaan tietäen hyökkäyksen aiheuttavan kohtuuttoman paljon kuolemantapauksia ja haavoittumisia siviiliväestön keskuudessa tai vahinkoa siviilikohteille, niin kuin 57 artiklan 2 kappaleen a kohdan alakohdassa iii määritellään;
- d) hyökkäys puolustamatonta paikkakuntaa vastaan tai demilitarisoidulle alueelle;
- e) aseellinen toiminta henkilöä vastaan, tietoisena siitä, että hän on taistelun ulkopuolella (hors de combat);
- f) Punaisen Ristin, Punaisen Puolikuun tai Punaisen Leijonan ja Aurin gon tunnusmerkin tai muun yleissopimuksissa tai tässä pöytäkirjassa tunnustetun suojelevan tunnuksen petollinen 37 artiklan vastainen käyttö.

4. Edellisissä kappaleissa sekä yleissopimuksissa määriteltyjen törkeiden rikosten lisäksi seuraavat teot katsotaan törkeiksi rikoksiksi tätä pöytäkirjaa vastaan, milloin ne ovat tahallisia ja yleissopimusten tai tämän pöytäkirjan vastaisia:

- a) Michittäjänvaltion toimittama oman siviiliväestönsä osan siirtäminen miehittämälleen alueelle tai miehitetyn alueen väestön tai väestönosan siirtäminen miehitetyn alueen rajojen sisäpuolella tai alueen ulkopuolelle neljännen yleissopimuksen 49 artiklan määräysten vastaisesti;
- b) oikeudeton viivytyksotavankien tai siviilihenkilöiden kotiuttamisessa;

c) rotuerotteluun perustuvan epäinhimillisen tai alentavan käytännön harjoittaminen, mukaan lukien apartheidin harjoittaminen johon liittyy ihmisarvon loukkaus,

d) aseellinen toiminta selvästi tunnistettuja historiallisia muistomerkkejä, taideteoksia tai hartauspaikkoja vastaan, jotka muodostavat kansojen sivistyksellisen tai henkisen perinnön ja joille erityisjärjestelyin esimerkiksi toimivaltaisten kansainvälisten järjestöjen puitteissa on myönnetty erityinen suojele, toiminnan aiheuttaessa niille huomattavia vaurioita, vaikka ei ole mitään todistetta siitä, että vastapuoli olisi rikkonut 53 artiklan b kohdan määräyksiä vastaan, eivätkä kyseiset historialliset muistomerkit, taideteokset ja hartauspaikat ole sotilaskohteiden välittömässä läheisyydessä;

e) oikeuden kieltäminen puolueettomaan ja säännönmukaiseen oikeudenkäyntiin yleissopimusten perusteella suojeltavalta tai tämän artiklan 2 kappaleessa tarkoitettulta henkilöltä.

5. Vaikuttamatta yleissopimusten ja tämän pöytäkirjan soveltamiseen, näissä asiakirjoissa tarkoitetut törkeät rikokset katsotaan sotarikoksiksi.

86 artikla

L a i m i n l y ö n n i t

1. Korkeiden sopimuspuolten ja selkkauksen osapuolten tulee ehkäistä törkeät rikokset ja ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin estääkseen muut rikkomukset yleissopimuksia tai tätä pöytäkirjaa vastaan, jotka johtuvat toimintavelvollisuuden laiminlyönnistä.

2. Tosiasia, että alainen on rikkonut yleissopimuksen tai tätä pöytäkirjaa vastaan, ei vapauta hänen esimiehiään tapauksesta riippuen joko rikosoikeudellisesta tai kurinpidollisesta vastuusta tai rangaistuksesta, jos he tiesivät tai heidän olisi saamiensa tietojen perusteella pitänyt vallitsevissa olosuhteissa voida päätellä, että alainen teki tai aikoi tehdä sellaisen rikkomuksen, eivätkä he ryhtyneet kaikkiin vallassaan oleviin toimenpiteisiin rikkomuksen ehkäisemiseksi tai estämiseksi.

SODANKÄYNNIN KANSAINVÄLISET LAIT JA TAVAT

Sotilaan säännöt

1. Ole kurinalainen sotilas. Sodankäynnin kansainvälisten lakien ja tapojen rikkominen tahraa sekä joukko-osaston että oman maineesi ja aiheuttaa tarpeetonta kärsimystä. Julmuus ei heikennä vihollisen taistelutahtoa, vaan lisää sitä.
2. Taistele ainoastaan vihollisen sotilaita vastaan ja hyökkää ainoastaan sotilaallisia kohteita vastaan.
3. Älä tuhoa enempää kuin mitä tehtäväsi vaatii.
4. Älä surmaa tai haavoita taistelukyvyttömiä tai antautuvia vihollisia. Riisu heidät aseista ja luovuta esimiehillesi.
5. Kokoa haavoittuneet ja sairaat ja huolehdi heistä, olivatpa he ystäviä tai vihollisia.
6. Kohtele inhimillisesti kaikkia vallassasi olevia vihollisia ja siviilejä.
7. Sotavankeja on kohdeltava inhimillisesti ja heitä ei saa pakottaa antamaan muita tietoja kuin omat henkilötietonsa. Kaikenlainen ruumiillinen ja henkinen sotavankien kidutus on kielletty.
8. Panttivankien ottaminen on kielletty.
9. Pidättäydy kaikista kostotoimista.
10. Älä vahingoita Punaisen Ristin suojamerkillä varustettuja henkilöitä tai kohteita. Kunnioita samoin valkoista neuvottelulippua ja kulttuurikohteiden suojamerkkiä.
11. Kunnioita toisten omaisuutta. Ryöstäminen on kiellettyä.
12. Pyri estämään näiden sääntöjen loukkaukset. Ilmoita jokainen loukkaus asianomaisille viranomaisille.

Jokainen sodankäynnin lakien loukkaus on rangaistava teko.

LYHENTEET

RL	= Suomen yleinen rikoslaki
SRL	= Sotaväen rikoslaki
Lp I	= vuoden 1977 ensimmäinen lisäpöytäkirja Geneven vuoden 1949 neljään yleissopimukseen

- G I = sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta. Geneve 1949.
- G II = sopimus merisotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkoisten aseman parantamisesta. Geneve 1949.
- G III = sopimus sotavankien kohtelusta. Geneve 1949.
- G IV = sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta. Geneve 1949.
- Joos = Joosuan kirja. Vanha testamentti
- Moos = Mooseksen kirja. Vanha testamentti.

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

- Inkeri Anttila—Olavi Heinonen
Rikos ja seuraamus. Forum — Oikeustiede.
Helsinki 1971
- Inkeri Anttila—Olavi Heinonen
Rikosten lajit. Forum — Oikeustiede
Helsinki 1972
- Bengt Broms
Kansainvälinen oikeus
Vammala 1978
- Erik Castren
Suomen kansainvälinen oikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 96
Porvoo 1959
- Brynolf Honkasalo
Suomen rikosoikeuden yleiset opit pääpiirteissään
Porvoo 1966
- Brynolf Honkasalo
Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 28.
Porvoo 1965
- Brynolf Honkasalo
Suomen rikosoikeus. Yleiset opit II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja n:o 34.
Porvoo 1967.

- International Committee of the Red Cross**
International Red Cross handbook
Geneva 1971
- International Committee of the Red Cross**
Protocols additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949
Geneva 1977
- Britannian ja ulkomaiden raamattuseura**
Pyhä Raamattu
Helsinki 1941
- International Committee of the Red Cross**
Commentary of I Geneva Convention
Geneva 1952
- International Committee of the Red Cross**
Commentary of III Geneva Convention
Geneva 1960
- Frits Kalshofen**
The Law of Warfare
Leiden 1973
- Otavan iso tietosanakirja, III osa**
Keuruu 1962
- Gunnar Rosen**
Sata sodan ja rauhan vuotta
Helsinki 1977
- Finn Seyerstedt**
United Nations Forces
Oslo 1974
- SOU**
Krigets lagar. Folkrättsliga konventioner gällande under krig, neutralitet
och ockupation
Stockholm 1979
- Suomen hallituksen esitys eduskunnalle n:o 241/1973**
Suomen hallituksen esitys eduskunnalle vuoden 1977 Geneven lisäpöytäkirjo-
jen hyväksymiseksi. 1980.
- Julius Stone**
Legal Controls of International Conflicts
Sedney 1959
- Togil Wulff**
Sota, ihmisyyden vaatimukset ja kansainvälinen oikeus
Turku 1978

Aikakauslehdet ja julkaisut

Istvan Kende

Twenty-five years of legal wars. PRIO Publication no 1—18
Research Institute. Oslo

Frederic de Mulinen

The Law of War and the Armed Forces. Eripainos julkaisusta The International Revision of the Red Cross. 1978. *Serios Ius in bello* no 1.

Esko Nieminen

Sotako inhimillisemmäksi. Sotilasaikakausilehti n:o 556/5/1980.

International Red Cross

Origin and Development of International Humanitarian Law. Geneva 1977.

Ingmar Pedersson

Krig och humanitet. Eripainos julkaisusta Kungl Krigvedenskapsakademins Handlingar och Tidskrift nr 6/1977.

Haag Symposium

(International Symposium of the Hetherlands Red Cross on the Protocols of 1977 additional to the Conventions of Geneva of 1949): The new Humanitarian Law in War and conflicts. Sisältää seuraavien osanottajien alustukset ja puheenvuorot:

- Brigadier Sir David Hughes-Morgan
- Prof. Dr. R Bierzanok
- Dr. D M Miller
- Prof. Dr. K J Partsch

Julkaisemattomat

A. P. V. Rogers, col Iso-Britannia

Respect for the Law of War. Esitelmä San Remon kansainvälisen humanitaarisen oikeuden kurssilla 1979.

HOKSA

Humanitaarinen oikeus kansainvälisten selkkausten aikana. Työryhmän esitys puolustusvoimien koulutusohjeeksi/31. 12. 1979.

Frederic de Mulinen

Avajaisesityelmä San Remon kansainvälisen humanitaarisen oikeuden kurssilla 1979.